

Skäran i bäcken – En lösfyndsstudie om möjliga
senneolitiska offerfynd på ön Hven.

Paula Persson
CD- uppsats i Arkeologi
ARK 341: 3
Institutionen för arkeologi
och antikens historia
Lunds Universitet HT - 2007
Handledare: Debbie Olausson

Abstract

This paper examines the possibility of identifying votive offerings among a collection of stray finds in a Late Neolithic material from one farm land on the island Hven. First, I identify the Late Neolithic artefacts in a collection of stray finds and make a register as well as take photographs of the artefacts. Then I compare these stray finds with material from hoards found in Scania to analyze if any similarities arise regarding length, fragmentation and patina. Additionally, I use maps to identify wetlands and a field survey to help identify and discover important areas connected to votive offerings. There is a strong possibility that the stray finds collection contains some votive offerings because similarities can be found between the lengths of the stray finds and the materials from the hoards.

Key words: Votive offerings, the Late Neolithic, stray finds, hoards, Hven.

Fig. 1. Framsidan. Flintskärör
ur A. Alms lösfynd.
Egen bild.

Förord

Den här uppsatsens varande har sitt ursprung i mitt intresse för arkeologi, religion, neolitikum, och inte minst mitt kära Hven där jag växte upp. När min pappa arbetade inom jordbruket som ung fann han några lösfynd som han sedan tog hem. Det var de spånen och yxorna som sedan fick mig att bli intresserad av arkeologi.

Jag har under arbetet med uppsatsen haft ett stort stöd och god, sporrande uppmuntran från min handledare Debbie Olausson som jag först av alla vill tacka. Jag vill även säga tack till Alex Alm med familj som vänligt tagit emot mig då jag inventerat och fotograferat lösfynden från deras privata samling. Ett stort tack även till personal på Landskrona museum och magasin, och till personal på magasinet på Gastelyckan som vänligt och hjälpsamt plockat fram material från Hven. Givetvis även till min familj som har hjälpt mig på alla sätt och vis.

Under uppsatsens skrivande har inte så många bilder dykt upp som ska illustrera en offerplats men i Klaus Ebbesens *Flint – oldtidens viktigste råstof* hittade jag den här bilden (fig. 2) Den är ritad för att undervisa barn och jag finner den både rolig och intressant.

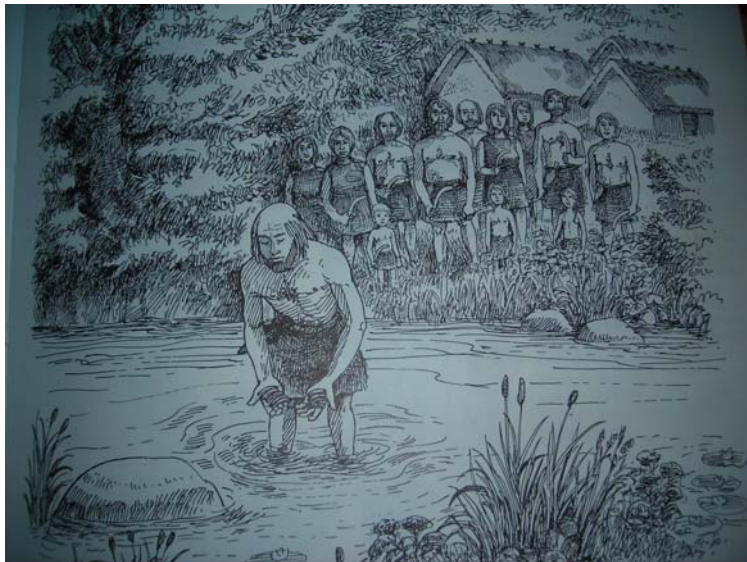

Fig. 2. Hövdingen nedlägger ett offer till vattnets gudar i sjön.

Ur Klaus Ebbesens *Flint – oldtidens viktigste råstof*.

Danmarks Nationalmuseum.

Innehållsförteckning

Abstract

Förord

1. Inledning	5
1.1 Syfte	6
1.2 Forskningshistoria	7
1.3 Problemställning och avgränsning	10
1.4 Materialbeskrivning	10
1.5 Metodbeskrivning	11
1.6 Källkritik	12
2. Definiering av offerfynd	13
2.1 Flintdolken	15
2.2 Flintskäran	16
2.3 Spjutspetsar	19
2.4 Skedformig skrapa	20
2.5 Bredeggad flintyxa	21
2.6 Enkel skafthålsyxa	22
2.7 Flintans patinering	24
2.8 Sammanfattning	25
3. Lösfynden från Kungsgårdens mark, deras skick, längd och patinering	28
3.1 Jämförelse av lösfynden med depåfynd och analys	32
3.2 Sammanfattning av kapitlet	35
4. Kartanalyser över Kungsgårdens marker	38
4.1 Karta över Hven av J. Blaeu 1663	38
4.2 Den skånska rekognoseringskartan	39
4.3 Den ekonomiska kartan	40
4.4 Offerfynd i landskapet	41
4.5 Fältinventeringen	42
4.6 Sammanfattning av kapitlet	43
5. Slutdiskussion	45
6. Sammanfattning	48
Käll- och litteraturförteckning	50

1. Inledning

När människan offerar till gudarna är det en ritual där makt står som en självklar ingrediens men inte som den endaste. Offret som rituell handling kan ge perspektiv inte bara på förhållandet mellan människan och gudarna utan också visa på vilken plats människan har i världen i förhållande till andra människor. Med offerhandlingen kanske man ger det dyrbaraste i sin ägo både för att visa sin plats i samhället och för att försöka skapa en kontakt med gudarna för att få något eftersträvansvärt tillbaka från dem.

Offergåvan kan vara ett försök till kontakt med det gudomliga där människorna inte nöjer sig med att föra ett envägssamtal utan där de förväntar sig ett svar, och om svaret uteblir kan en mer intensifierad offerritual kanske beveka det gudomliga. Offerriten hör till kategorin av utväxlings- och kommunikationsritualer där man av namnet kan utläsa vad som är det centrala i ritualen. Det är en utväxling av någonting mellan det gudomliga och människan, en upplevelse av kommunikation (Gilhus & Mikaelsson 2003: 193).

De fynd som av arkeologer tolkats som offer börjar intensifieras i och med jordbrukets intågande. När människorna under neolitikum offerar sina redskap till gudarna fortsätter de endast på en redan väl beprövad väg där offerhandlingen redan är befäst (Welinder m.fl. 1998: 221f). Från mesolitikum finns det en del offerfynd dokumenterade även om de inte är lika vanligt förekommande som i efterföljande period (Andersson 1993: 1f).

Det ritualiserade livet kan tänkas ha skapat ordning och struktur som behövdes i samhället som stod under förändring i och med det nya och mer och mer permanenta bosättningskicket. Det går inte längre att så lätt som tidigare flytta ifrån konflikterna utan det krävs en ordning i samhället som kanske inte varit så nödvändig under mesolitikum. Människorna lär sig att förhålla sig till varandra och till det gudomliga med ritualen som hjälp (Welinder m.fl. 1998: 223).

En arkeologisk dokumentation av den neolitiska offerritualen, nämligen offerfynden, är det som finns kvar och kan visa hur människan försökt kommunicera med gudarna. Under tidigneolitikum och mellanneolitikum är det yxor som utgör den största kategorin av offerfynd medan det under senneolitikum övergår till att utgöras av skärorna även om mycket fler kategorier av material finns representerade som offerfynd. Offerlokalerna i landskapet som skiftat med tid och rum utgör en viktig del i forskandet kring offerfynden (Welinder

m.fl.1998: 211) inte minst när det gäller att tolka fynden som sakrala eller profana (Stjernquist 1989: 59).

Det finns stora luckor när det gäller forskning kring Hvens stenålder trots att det finns dokumenterade boplatser och ett relativt stort material av lösfynd från den här tidsperioden. Då man under jordbruksarbetet gick efter hästarna i åkern var det vanligt att man tittade ner i jorden för att se om man kunde hitta något föremål. Man kände igen formerna på de förhistoriska föremålen av gammal vana eftersom de ofta påträffades i åkrarna och de samlades gärna ihop av både bönderna själva och av dem som var anställda hos dem (muntlig uppgift: Jörgen Persson). Jag kommer att använda mig av lösfynd som upphittats på Kungsgårdens marker på Hven. Tack vare ett intresse hos flera generationer av familjen Alm på Kungsgården har lösfynden bevarats i fint skick (fig. 3.). Det har även gjorts en donation av lösfynd till Landskrona museum 1912. Genom fornminnesinventeringen som gjordes 1986 har Historiska museet i Lund även en mindre del lösfynd från Kungsgården.

Fig. 3. A. Alm bredvid en del av lösfynden från Kungsgårdens mark. Egen bild.

1.1 Syfte

Syftet är att undersöka om det går att urskilja senneolitiska offergåvor ur ett lösfyndsmaterial som kommer från Kungsgårdens mark. Med kartor och en fältinventering som underlag kommer jag att försöka lokalisera möjliga offerplatser i landskapet där lösfynden gjorts. Det är en intressant fråga om hur mycket som går att tolka ur ett lösfyndsmaterial om man jämför med det med registrerade offerfynd från depå. Studierna kring en identifikation av senneolitiska offerfynd och även möjliga offerlokaler i landskapet kan förhoppningsvis leda vidare till fler studier om den neolitiska perioden på Hven.

1.2 Forskningshistoria

De centrala frågorna som rör offerfynd är vad man har betraktat som offerfynd, vilka platser som har ansetts som offerlokal och även vilka sorts fynd som ingått i dem.

Karsten tar upp att man tydligt kan upptäcka trender när det gäller forskningen kring offerfynd. Åsikterna har pendlat fram och tillbaka om vad man ansett vara en sakral eller en profan nedläggelse. Forskningen kring offerfynd har haft mycket gemensamt med hur tolkningen av depåfynd har växlat över tid (Karsten 1994: 9). Denna uppsats forskningshistorik kommer inte att spegla offerfyndens forskningshistorik i detalj och år för år. Den kommer istället att ta upp de forskare som lade grunden till offerfyndsforskningen under senare delen av 1800-talet för att sedan ta upp några av de mest betydande i Norden under senare delen av 1900-talet och framåt. Sedan kommer en forskningshistorik om forskningen som gjorts kring Hvens forntid. Den kommer att ta upp forskning kring Hvens sten- och bronsålder, med betoning på den förra, då det finns mycket sparsamt med material som tar upp Hvens stenålder.

Den danske forskaren J.J.A Worsaae kom 1866 ut med en artikel vid namn *Om nogle mosefund fra bronzealderen* där han gav uttryck för en åsikt om att de fynd som hittats i mossar eller under stora stenar inte handlade om att folk tappat eller gömt föremålen (Worsaae 1866: 313f). Han trodde istället att det kunde röra sig om fynd som deponerats av religiösa skäl. Worsaaes analys gällde först och främst bronsåldersfynd som han tyckte skiljde från gravfynd genom att fynden var av en annan klass och bestod av andra föremål än de som var vanliga i gravar (Worsaae 1866: 19ff). I sin analys av föremålen använde han sig av ett historiskt/etnologiskt material och kom till slutsatsen att föremålen blivit nedlagda som offergåvor. Worsaae menade att hans analys även skulle kunna användas på stenålderns fynd (Worsaae 1866: 321ff).

1874 skrev Oskar Montelius i *Sveriges forntid .I. Stenåldern* om religiöst bruk under stenåldern. Han menar att i alla fall en del av de ”fornsaker” som nerlagts i jorden med omsorg och tydlig avsikt kan anses vara offergåvor ämnade åt gudarna. Likaså skriver han om att liknande fynd gjorts i mossar där flintverktyg legat tätt tillsammans (Montelius 1874: 148f).

Den danske forskaren Sophus Müller kommer 1886 ut med en artikel vid namn *Votivfund fra sten- og bronzealderen*. Han pekar på att vetenskapen har ett tudelat förhållande till de

föremål från sten- och bronsålder som upphittats i mossar, sjöar och andra vattendrag, samt vid stora stenar. Det finns dels den modernare åsikten att dessa föremål kan sägas vara offerfynd medan det samtidigt finns den äldre åsikten att föremålen är glömda, gömda eller tappade av någon som egentligen velat ha dem tillbaka. Müller menar att det är nödvändigt att osäkerheten kring fynden försvinner så att det finns en klar definiering om vad som anses vara offerfynd och vad som anses vara en skattgömma (Müller 1886: 216). En särskild grupp av offerfynd ger han lite mer uppmärksamhet än de övriga, nämligen flintspånen. Müller pekar på att de blivit nerlagda på samma sätt som dyrbara vapen eller redskap, ofta tillsammans i en större grupp i en mosse eller under en stor sten. Det finns exempel på att spånen blivit slagna ur samma flintblock (Müller 1886: 226f). Det stora antalet av samma sorts redskap vill han förklara med att det kan ha varit förutbestämt hur många av varje som man skulle skänka gudarna och att det var vedertaget att offra rikligt med gåvor (Müller 1886: 250).

Mats P. Malmer har forskat bland annat kring kultkontinuitet och ett av hans viktigaste resultat visar på hur det förekommit en kultkontinuitet från trättbägarkultur till stridsyxekultur och även en del av senneolitikum som han beskriver i *Jungneolitiche Studien* (Karsten 1994: 13). Malmer har även forskat kring offerplatsernas många gemensamma faktorer under neolitikum. Han menar att det ofta finns flertalet likheter mellan de olika offerlokalerna. Faktorer som landskapets sceneri, en amfiteaterliknande terräng, offerfynd, eld, mat och gravplats står för det mesta att finna hos de 7 olika sorters offerlokaler som Malmer beskriver i *Aspects of neolithic ritual sites*. Offerlokalerna kan karakteriseras som mossar, helgedomar, megalitgravar, befäst inhägnad, pålverk, fyndplatser i åar och depåfyndsplatser (Malmer 1986: 107).

Berta Stjernquist har arbetat fram en modell som visar på hur man kan definiera ett depåfynd och den återfinns i artikeln *Arkeologiskt material som belägg för religion- tolkningen som problem* från 1989 (Stjernquist 1989: 59:fig.1) Stjernquist menar att man kan arbeta med analogier i arbetet att särskilja offerdepån från andra sorters depåer. Hon pekar på möjligheterna att inom det germanska området arbeta med både arkeologiskt- och litterärt material och skapa analogier från andra områden som det klassiska och keltiska (Stjernquist 1989: 58).

Per Karstens avhandling *Att kasta yxan i sjön- En studie över rituell förändring utifrån skånska neolitiska offerfynd* kom ut 1994 och i den vill han ställa frågor rörande rituellt

nedläggande av offer under neolitikum i Skåne. Karsten undersöker alla typer av offerlokaler som förekommer förutom ett undantag, nämligen graven som lokal för gravgåvor. Karsten tar upp några viktiga huvudpunkter som han behandlar i sin avhandling. Som en första punkt tar han upp problemet med vad som anses som rituella kontra ickerituella fynd. Det finns argument för och emot om det rör sig om sakrala eller profana nedläggelser. I punkt två behandlas kvalitativa och kvantitativa synvinklar när det gäller offerfyndsmaterialet. Karsten försöker utreda om det går att använda enkelfynd i en analys om offerfynd. Materialet består av både fynd från privata samlingar och från museisamlingar. Som en tredje punkt utreds enkelfynd kontra depåfynd. Det görs en analys om hur de båda fyndgrupperna står i relation till varandra och även en undersökning om offerfyndens utseende och lokalisering i offermiljön. Karsten tittar även på den geografiska spridningen som en fjärde punkt. Han ställer frågan om vad stora koncentrationer av fynd i landskapet kan säga om bosättningsmönster under neolitikum (Karsten 1994: 8).

Forskningsinsatser vad gällande Hvens forntid är mycket sparsamt förekommande och i den forskning som gjorts ligger betoningen på bronsåldern. Under sökandet efter litteratur har det endast framkommit en artikel rörande stenåldern förutom Sjöborgs inventering av fornlämningarna på ön 1814 (Sjöborg 1830). Märta Strömberg skrev 1956 en artikel vid namn *Eine jungsteinzeitliche siedlung auf dem insel Ven* som Welinder nämner i *Den ekonomiska processen i förhistorisk expansion*. Det som beskrivs i artikeln är att det vid en bronsåldersboplats på öns östra sida upphittats föremål tillhörande trattbägar- och gropperamisk kultur och platsen anses ha rymt en fångstplats under tidigneolitikum till mellanneolitikum (Welinder 1977: 117).

När det gäller bronsåldern kom det ut en artikel 1945 av C. -A. Althin. I artikeln, *Studien zu den bronzeitlichen Felszeichnungen von Skåne I* som Welinder omnämner skriver Althin att en hällkista från bronsåldern med hjulkors på hittats under jordbruksarbete på Kungsgården. I artikeln finns även uppgifter om att det påträffats stenblock med skålgropar nere vid stranden som troligen tillhört en nerstörtat grav (Welinder 1977: 110). M. Forsström skrev 1962 en uppsats vid arkeologiska institutionen vid Lunds universitet med titeln *Vens bronsålder*. Där tar hon upp att det under en utgrävning gjord av historiska museet i Lund görs fynd av boplatsskarakter från bronsålder i området där hällkistan som Althin tidigare behandlat finns (Forsström 1962). Welinder nämner även att R. Holmberg 1965 skriver en artikel med titeln *Ein bronzezeitlicher grabhügel auf der insel Ven*. Artikeln berör en rest av en hög som

tydliga haft en komplicerad uppbyggnad och där man funnit åderspår på marken (Welinder 1977: 111). Stig Welinder skriver 1975 en artikel rörande hållristningar och där han även uppmärksammar Hvens hållristningar (Welinder 1975: 272f). Welinder undersöker 1977 *Den ekonomiska processen i förhistorisk expansion* där han även tar upp exempel från Hven. Det som utreds är avgränsningar av sociala territorier under äldre bronsålder (Welinder 1977: 106). Deborah Olausson gjorde 1993 en studie om *The bronze age barrow as a symbol* och har där undersökt Hvens bronsåldershögar. Olausson vill undersöka vad bronsåldershögen kan ha symboliserat för människorna som en levande del i bronsålderssamhället (Olausson 1993: 91).

1.3 Problemställning och avgränsning

Problemställningen som jag undersöker i den här uppsatsen lyder som följande:

- Är det möjligt att identifiera senneolitiska offerfynd på ön Hven genom lös- och depåfyndsstudier, kartanalys och fältinventering?
- En underfråga är om man genom en fältinventering kan avläsa landskapet för att finna möjliga offerlokaler och även se om det går att finna några lösfynd som finns kvar i markerna.

För att kunna besvara den här problemställningen kommer jag att arbeta med frågan om hur man definierar ett senneolitiskt offerfynd, och om redskapen av flinta kan ha olika sorters patinering beroende på vilken miljö de nedlagts i. Genom att analysera kartor över Kungsgårdens mark kan våtmarker lokaliseras och jämföras med de ställen där man funnit artefakter under fornminnesinventeringen 1986.

1.4 Materialbeskrivning

Materialet som används för att försöka besvara problemställningen är lösfynd upphittade på Kungsgårdens marker på ön Hven. Det stora flertalet av lösfynden har hittats under jordbruksarbetet före maskinerna kom in i jordbruket, då man använde häst istället för traktor och betrensningen skedde för hand (muntlig uppgift: A. Alm). De består av en samling lösfynd varav en del är lokaliserad hos Alex och Karin Alm på Hven (fig. 4). Den andra delen donerades av Johan Alm 1912 till Landskrona Museum som endast några år tidigare stod klart.

Fig. 4. Lösfynd från meso- och neolitikum samt bronsåldern hos A. Alm. Egen bild.

Den tredje delen finns i Lunds Universitets historiska museums magasin på Gastelyckan i Lund. Landskrona museum innehar åtta lådor, ca 250 föremål från både mesolitikum, neolitikum och bronsålder (fig. 5).

Fig. 5. Landskrona museums lösfynd från Kungsgårdens mark. Egen bild.

Den privata samlingen på Hven hos A. Alm består av 60-talet föremål även de från både mesolitikum, neolitikum och bronsålder. Historiska museets mängd av neolitiska föremål från Kungsgården rör sig omkring 20 st. Kartmaterialet består av den ekonomiska kartan tillhörande fornminnesinventeringen som gjordes 1986 på Hven, den skånska rekognoseringskartan upprättad 1812/15-20 och till sist en karta från 1663 gjord av kartografen Joan Blaeu vars far var astronom och tidigare elev till Tycho Brahe på Hven. Kartan ingick i Blaeus *Atlas major* (Nationalencyklopedin 1990: 28).

1.5 Metodbeskrivning

Metoden är att först och främst göra en inventering av lösfynden där jag fotograferat alla föremål och urskiljt de senneolitiska föremålen i samlingen. Efter urskiljningen har jag gjort urvalet av föremålstyp med hänsyn till den senaste forskningen om neolitiska offerfynd (Karsten 1994). En analys över hur skicket påverkar vad som offerats kommer att bli nödvändig i definieringen av senneolitiska offerfynd. I definieringen av offerfynd gör jag en jämförelse mellan skicket på föremål i depå-, grav- och boplatsfynd och med lösfynden från Kungsgårdens mark. Jag jämför även längden på föremål från depå med lösfynden från Kungsgården vilket är viktigt för att kunna besvara problemställningen. Liksom en analys av hur patineringen på flintföremålen skiljer sig åt beroende av vilken sorts mark de legat i.

En kartanalys har gjorts för att kunna urskilja var i landskapet neolitiska offer kan ha nedlagts och jag undersöker även vad miljön säger i fråga om möjliga offerlokaler genom en fältinventering där fotografering av landskapet ingår.

Kartanalysen bygger på studier av den ekonomiska kartan där alla registrerade fornlämningar finns utritade och man tydligt kan se Kungsgårdens marker som berörs av min analys. Den kan visa på var bosättningar kan ha funnits och visar även var man hittat artefakter under fornminnesinventeringen.

Jag har gjort en fältinventering för att försöka få en bild av möjliga offerplatser i landskapet och om det finns eventuella lösfynd kvar vid platserna. De andra kartorna som använts i analysen är den skånska rekognoseringskartan visar på var höjder och olika våtmarker fanns lokaliserade så sent som på 1820-talet (Skånska Rekognoseringskartan 1812/1815-1820). Den kan ge en uppfattning om åkermarken tidigare inhyst våtmark eller vattendrag som blivit utdikade genom jordbrukets modernisering (Cserhalmi 1997: 55). Liksom 1663 års karta av Blaeu som kan visa på hur det som nu är Kungsgårdens mark såg ut med hänsyn till våtmarker under 1600-talet.

1.6 Källkritik

Kritiken mot materialet som ligger till grund för problemställningen är att det mesta av lösfynden saknar fyndkontext förutom en beskrivning från Alex Alm att lösfynden upphittats på Kungsgårdens mark under jordbruksarbetet. Lösfynden som upphittats består av stenmaterial och en mindre del keramik men inget djurbens- och hornmaterial har hittats. Det finns material som jag inte har undersökts p.g.a. att det ligger otillgängligt och nerpackat i ekonomibyggnad på Kungsgården. Den totala mängden föremål som ej varit tillgängliga rör

sig omkring två till tre lådor, varav hur mycket som är senneolitiskt är okänt. Det är svårt att göra en uppskattning av hur många föremål som finns kvar ute på Kungsgårdens mark och under fältinventeringen hittade jag inga lösfynd. I arbetet med Landskrona museums lösfynd från Kungsgården har det ibland fattats föremål som haft sitt nummer på listan och tvärtom, att det funnits föremål i som inte funnits med på listan. Därför är ett av föremålen registrerat med en äldre märkning och finns inte med i det nya dataregistret. Det beror troligen på att det var länge sedan registreringen av föremålen gjordes.

Genom kartanalys och fältinventering kommer jag att undersöka om det går att lokalisera lösfynden till möjliga neolitiska offerlokaler men det kommer trots allt att röra sig om en hypotes från min sida. Källkritik kan även riktas mot referenserna som lämnats för artiklarna på tyska som nämns i forskningshistoriken om Hvens forntid. Eftersom tyska inte ingår i mina språkkunskaper hade jag inget annat val än att referera till Welinder då jag inte har kunnat läsa artiklarna själv. Likadant gäller för den tyska artikeln av Malmer som nämns i uppsatsens forskningshistorik.

2. Definiering av offerfynd

Under senneolitikum, och tidigneolitikum C – mellanneolitikum A II och mellanneolitikum B sker offernedläggelserna med högst frekvens. Det är mellan 1 till 1,3 offer som läggs ner i våt- och fastmark under ett år (Karsten 1994: 124). Senneolitikum varar mellan 2300-1800 f. Kr. kal.(Berglund m.fl. 1991: 55), mellanneolitikum B varar mellan år 2650- 2300 f. Kr. kal och tidigneolitikum C – mellanneolitikum A II mellan år 3450- 2950 f. Kr. kal.(Karsten 1994: 50). Periodindelningen ovan är gjord av Karsten för att vissa föremål används under en period som inte håller sig inom den traditionella uppdelningen av neolitikum i tidigneolitikum, mellanneolitikum och senneolitikum (Karsten 1994: 49).

På cirka 40 % av våtmarkerna där man offerat under TNC- MNA II och MNB har man sedan också offerat på under SN. Under SN börjar man sedan deponera metall mer frekvent och verkar finnas regler för vad som offeras tillsammans. Karsten pekar på att det kan se ut som om det endast handlar om olika perioders föremål, d.v.s. att det har en kronologisk förklaring. Detta är inte fallet eftersom det har förekommit att metall och flinta har offerats i olika stolphål under samma tidsperiod. Man kan se ett liknande förfarande under TNC då kopparföremål aldrig offerades tillsammans med föremål av flinta. Senneolitikum är den period som är rikast på offerfynd och står för 38 % av alla dessa från neolitikum (Karsten 1994: 183).

I definieringen av offerfynd finns det en del olika offertraditioner att ta hänsyn till då de förutsätter olika miljöer som använts under neolitikum. Det finns en uppdelning i fastmarks- och våtmarksoffer där boplatsoffer är en egen kategori bland deponeringarna som skett i fastmark på bopplatsen. Där sker offernedläggelserna både i stolphål till långhus och i marken på själva bopplatsen, så kallade gropoffer (Karsten 1994: 145). Gropoffertraditionen verkar vara förlagd till mellan TN – MN II då det nästan helt upphör under den sista delen av MN (Karsten 1994: 162).

Karsten tar upp att deponeringar vid en stor, ofta markfast, sten är ett utmärkande drag för offerfynd under neolitikum (Karsten 1994: 139) och speciellt under senneolitikum finns det många föremålstyper som är representerade som offerfynd vid eller under en stor sten. (Karsten 1994: 162f).

Ett annat sorts fastmarksoffer är brännoffer som skedde på bopplatsen och som finns under främst mellanneolitikum men som tycks vara mycket sparsamt förekommande i offertraditionen under senneolitikum (Karsten 1994: 162f). Det finns exempel på hur man påträffat brända artefakter där väggen till ett senneolitiskt hus löpt (Michælsen 1987: 237).

När det gäller våtmarksoffer är det lättare att tolka vilken sorts deponering det handlar om vilket kan vara svårare när det rör sig om fastmarksoffer där nedläggelserna kan vara varulager, en skattgömma eller en offergåva. Våtmarksmiljön kan tala om att det troligen inte är något som man kommer att ta upp igen (Karsten 1989: 80f). Våtmark är inte en speciell miljö utan samlar istället olika sorters våtmark som mossar, sjöar, åar och andra vattendrag samt vattenfyllda sänkor eller svackor i naturen under begreppet (Karsten 1989: 82f). Det är inte endast större vattendrag som åar som fungerat som offerplats utan även mindre vattendrag som bäckar. När det gäller skånska vattendrag finns det inga studier som pekar på att det är storleken på vattendraget har haft den avgörande rollen om det skulle bli en offerplats. Det har troligen varit det faktum att det varit vatten i rörelse, om det har varit lugnt eller snabbt framforsande kan ha spelat en roll men det sambandet finns det inga studier om än så länge (Karsten 1994: 144).

I en lösfyndssamling finns det ingen exakt fyndmiljö som man kan förhålla sig till som vid depåfynd där man ser föremålen i sin kontext och som kan berätta att det rör sig om ett offer.

Istället kommer jag att försöka urskilja det skick som finns hos depåfunna föremål för att kunna skilja dem från artefakter från grav och boplats. I enstaka fall kommer jag även att använda mig av beteckningen ”som lösfynd i stor mängd” i tabellen i sammanfattningen, om någon artefakt är speciellt vanlig i den här kategorin och procentantalet ligger högre än för andra typer av föremål. Det är även intressant hur miljön, som våtmark respektive åkermark, påverkar flintans patina och det kommer att tas upp i avsnitt 2.7.

2.1 Flintdolken

Flintdolken finns inte endast under senneolitikum utan förekommer även under en del av den äldre bronsåldern (Karsten 1994: 85). Den förekom i rikliga mängder som lösfynd ute på åkrarna (fig. 6). Det skapade den, i Sverige, tidigare benämningen dolktid på den senneolitiska perioden (Rosborn 1999: 73).

Flintdolkens förekomst i olika fyndsammanhang har diskuterats av bl.a. E. Stensköld. Hon kan se en fördelning i antalet av flintdolkar där de mest förekommer som lösfynd för att sedan återfinnas i grav och sist i en offer- och boplatskontext (Stensköld 2004: 217).

Fig. 6. Flintdolk typ V: A. Nr 103 ur A. Alms lösfynd.
Egen bild.

P. Karsten utgår ifrån 232 stycken flintdolkar från Skåne i sin avhandling om neolitiska offerfynd (Karsten 1994), där 163 utgörs av enkelfynd och 69 stycken kommer från 30 depåer (Karsten 1994: 83ff). De dolkar som är från depåer kännetecknas av en medellängd på 19.6 cm medan enkelfyndens medellängd är 17.0 cm (Karsten 1994: 83ff).

T. Sarauw som forskat om flintdolkar av typ I från Bejsebakken i Danmark menar att dolkarna från depåfynd visar på att de i hög omfattning inte använts före deponeringen och att det inte sällan finns delar av krustan kvar på dolken. Anledningen till det är att dolkarna deponerats som offergåva eller att de skulle användas i ett varuutbyte så att det inte funnits någon anledning till att göra dem helt färdiga. Längden för en dolk av typ I från depå har ett medelvärde på 18.1 cm medan en dolk från en gravkontext har en längd med ett medelvärde på 20.6 cm (Sarauw 2007: 28f). Sarauw pekar även på att det förekommer mycket långa dolkar, 42 cm, av god kvalitet i vissa gravar. Han menar att det finns ett samband mellan

storlek och kvalitet på dolkarna och var man befann sig i den sociala hierarkin. Sarauw menar att det varit de med hög social status som fått en dolk som varit lång och mästerligt tillverkad (Sarauw 2007: 28).

När det kommer till fragmenteringsgraden så är den låg bland depåfynden och utgör endast 15 % där 14 % är bladdelar och 86 % är skaftdelar. Det är vanligt att yttersta spetsen på dolken är bruten och om man inte kan se en skillnad i patineringen har spetsen brutits av före deponeringen (Karsten 1994:83ff). Bland enkelfynden är fragmenteringsgraden så hög som 39 % där majoriteten utgörs av skaftdelar precis som hos depåfynden. Skaftdelen har visat märken efter en sekundär användning efter den brutits av från bladet och sedan använts som eldslagningsflinta (Karsten 1994: 83).

När det gäller omhuggna dolkar menar Stensköld att de med högre frekvens påträffas i entypsdepå eller tillsammans med flintskärar i våtmark medan den hela dolken har ett nedläggningsmönster där den deponeras tillsammans med flintskärar både i våtmark och vid eller under en stor sten som fastmarksdepå (Stensköld 2004: 125). I hennes doktorsavhandling pekar hon på vad hon tror är ett rituellt förfarande som ligger bakom de frekvent omhuggna dolkarna (Stensköld 2004: 127). Sarauw håller inte med Stensköld om att det skulle föreligga en rituell användning som förklaring till omhuggningen. Han tror istället att det handlar om vardagligt slitage som skapat behovet av omhuggning och att den sedan följt med som gravgåva hos de människor som fanns lägre ner i den sociala stratifieringen.

Om man ser till den kända miljön hos depåfynden i Karstens undersökning är 37,5 % upphittade i våtmark medan 20 % kommer från fastmark (Karsten 1994: 76). Av enkelfynden har 96 % upphittats i våtmark (Karsten 1994: 83).

Det som definierar en dolk från depå är som nämnts ovan en längd på omkring 19,6 cm, och att fragmenteringsgraden är så låg som 15 % (Karsten 1994: 84f). Fyndmiljön består till 37,5 % av våtmark och 20 % fastmarksfynd (Karsten 1994: 76).

2.2 Flintskäran

Flintskäran förekommer under både under senneolitikum och äldre bronsålder och det finns ingen riktigt utarbetad kronologi över de olika typerna utan de finns fördelade över hela perioden enligt Burström och Karsten (Burström 1991; Karsten 1994: 79). Det finns tre typer

av egg på skärorna. Konvex, rakeggad (fig. 7) och konkav (fig. 8). Den konkava är inåtgående i eggen medan den konvexa är utåtsvängd i eggen (Burström 1991). Vang Petersen menar att den konkava flintskäran finns under senneolitikum medan den rakeggade tillhör både senneolitikum och bronsålder och till sist den tandade konvexa skäran som han daterar till bronsålder (Vang Petersen 1993: 139). Det är svårt att verifiera Vang Petersens kronologiska indelning då det inte gått att finna några referenser till hans uppgifter och de strider mot Burströms och Karstens och kommer inte att användas i den här uppsatsen.

Karsten (Karsten 1994) använder sig av 178 skäror där 58 av dem är enkelfynd medan 120 stycken kommer från depåer. Om man ser till flintskärans fyndkontext så är den vanlig som depå- och lösfynd medan den är ovanlig som grav- och boplatsfynd (Burström 1991). När det gäller fyndmiljön så har endast 3 % av de 58 enkelfynden hittats på fastmark medan resten upphittats i våtmarksområde. När det gäller depåfynden ser fördelningen annorlunda ut då 26 procent vardera kommer från fastmark respektive våtmark. I kombinationsdepåerna med flera olika föremål deponeras skäran oftast tillsammans med flintdolken men även med bredeggad yxa, spjutspets och skafthålsyxa (Karsten 1994: 78). Flintskäran är även tillsammans med skedskrapan och den bredeggade yxan de föremål som oftare förekommer i depå än som enkelfynd (Karsten 1994: 79).

Längdens medelvärde på skärorna i depå är 14.7cm medan enkelfyndens medelvärdelängd är 11.9cm. Karsten tar upp att längden på skärorna i kombinationsdepåer, 12.1cm, ligger närmare enkelfyndens längd än de i entypsdepåerna vars medelvärde är hela 15.3cm. Av depåskärorna består 6 % av för arbeten/ämnen medan endast 0,6 % består av fragment (Karsten 1994: 79).

Fig. 7. Rakeggad och konvex flintskära. Egen bild.

Fördelningen av konvexa, rakeggade och konkava skäror i depåerna visar att skäran med konvex egg är den typ som förekommer mest i både depå- och som enkelfynd i våt- och fastmark, sedan kommer den konkava och sist den rakeggade skäran. Den rakeggade finns däremot i dubbelt så stort antal bland enkelfynden än vad de finns bland depåskärorna som

har mest av den konvexa typen. Den konkava modellen har däremot både depå- och enkelfynden i ungefär samma mängd (Karsten 1994: 79). Om man ser till olika sorters depåfynd och enkelfynd så finns den konkava skäran i störst antal i kombinationsdepå, och lägst i entypsdepå, medan den konvexa och den rakeggade påträffas mest i entypsdepå. Den konvexa hittas däremot i ungefär lika stor utsträckning i kombinationsdepå som i enkelfynd och den rakeggade minst i kombinationsdepå (Karsten 1994: 80).

När man ser lite närmare på hur skäran behandlats helt konkret under riten kan Montelius ge exempel på hur skäror påträffats nerlagda egg mot egg (Montelius 1974: 149). Det finns även exempel på ett fynd av fyra flintskäror som tillsammans med en kvinnofigur av skiffer påträffats i Dalsland (Stenberger 1979: 135).

Fig. 8. Konkav flintskära. Egen bild.

Burström menar att det kan ge en fingervisning om vilka föreställningar som ligger till grund för offrandet av flintskäror (Burström 1991). Han menar även att skärorna troligen nerlagts som offergåva av kollektivet för att kanske få en bra skörd. Den rituella nerläggningen där man ser skärornas symboliska innebörd har troligen också haft sin avspegling i det praktiska bruksområdet för dem som redskap under skörden på hösten (Burström 1991). Burström tar upp hur den årliga odlingscykeln med uppluckring av jorden, sådd, grödan som spirar till mognad och till sist skörd kan ha spelat en roll för offerhandlingen. Han målar upp ett scenario där skärorna möjligen deponeras på hösten som en sorts garanti för att en högre makt ska hjälpa dem med en god skörd som tar sin början på våren när sådden görs. Det kan även ha inneburit att den som kunnat ge en offergåva åt jorden varje höst också åtnjutit en status förknippad att kunna försörja människorna i sin närhet (Burström 1991).

Skärans praktiska användningsområde har testats i en rad olika experiment och det har kunnat konstateras att en särskild glans vid eggen uppstår under skörden. Glansen skapas av friktionen mellan flintans egg och den kiselsyra som finns i växten som skördas. Glansen kommer inte endast vid skörd av sädeslag utan finns även i alla växter innan de skördats. Det betyder att skäran även kan ha använts vid lövtäkt (Steensberg 1943: 142ff). I experiment

gjorda av A. Steensberg kom man till slutsatsen att det var den konkava skäran med sin inåtgående egg som var bäst vid skördandet av sädesslag. Den konvexa, med sin svagt utåtsvängda egg, och den rakeggade skäran bäst lämpade sig till avskärning av löv vid lövtäkt (Steensberg 1943: 26).

För att försöka göra en sammanfattning av definieringen av depåskäran så ligger medelvärdet för längden på 14,7 cm med ett medel på 12,1 cm för skärar i kombinationsdepå och 15,3 cm för skärar i entypsdepå. Andelen förarbete/ämne består av 6 % medan fragmenterade skärar endast förekommer till 0,6 %. Den kända fyndmiljön är fördelad mellan fastmark och våtmark med vardera 26 % (Karsten 1994: 78f).

2.3 Spjutspetsar

De senneolitiska flathuggna spjutspetsarna (fig. 9) förekommer vanligtvis inte i gravsammanhang (Becker 1957: 212; Karsten 1994: 86) medan de som regel är vanliga i depåer och som boplatsfynd (Vang Petersen 1993: 136).

Längden på depåfynden, 9 depåer med sammanlagt 13 spjutspetsar, i Karstens undersökning är mellan 6,6 – 19,9 cm med ett medelvärde på 12,2 cm.

Enkelfynden, 42 stycken, har en längd som ligger på mellan 6,9 – 25,5 cm och med ett medelvärde på 11,7 cm

(Karsten 1994: 86f).

Fragmenteringsgraden skiljer sig åt mellan depå- och enkelfynd där det i depåfynd endast är 8 % av spjutspetsarna som är fragmenterad medan det är 25 % av enkelfynden. Det förekommer även en ojämn fördelning av fynd som består av förarbete bland de olika fyndkategorierna. Bland depåfynden är det hela 38 % medan enkelfynden består av så lite som 5 % (Karsten 1994: 87).

Även fyndmiljön skiljer sig åt mellan depå- och enkelfynd. Av de depåer som har känd fyndmiljö kommer 67,5 % från fastmark (Karsten 1994: 76) medan ingen med säkerhet kan sägas vara våtmarksfynd. Av enkelfynden är det 93 % av spjutspetsarna som kommer från

Fig. 9. Flathuggen spjutspets nr 95. Egen bild.

våtmark medan de resterande fynden upphittats i fastmark, 2 stycken under eller invid en stor sten och en i ett stolphål (Karsten 1994: 86). Brøndsted (Brøndsted 1957) tar upp en offerplats i Stevns i Danmark där spjutspetsarna stått under en stor sten och i två grupper på 12 respektive 6 spjutspetsar med spetsen uppåt. Ett annat exempel han ger är från Højrup där man funnit 19 spjutspetsar stående i följd och med skaftänden uppåt (Brøndsted 1957: 330).

För att sammanfatta definieringen av spjutspetsar från depå så varierar längden från 6,6-19,9 cm med ett medelvärde på 11,7 cm. Förarbete/ämnen till spjutspetsar förekommer med 38 % i depåer (Karsten 1994: 86f) och av depåspjutspetsarna är det 8 % som är fragmenterade och den kända fyndmiljön består till 67,5 % av fastmarksdepåer (Karsten 1994: 76).

2.4 Skedformig skrapa

Den skedformiga skrapan (fig. 10) är mycket vanlig som depåfynd enligt Stenberger och Karsten (Stenberger 1979: 136; Karsten 1994: 87) men förekommer mycket sällan som boplatsfynd och det verkar som den helt är frånvarande i gravsammanhang (Segerberg 1978: 193ff; Karsten 1994: 87). Vang Petersen som behandlar de danska fynden har däremot en annan uppgift om fyndomständigheterna och placerar den som vanligast i en boplatskontext och att den exporterats bl.a. till Uppland och till Norge (Vang Petersen 1993: 68). Vang Petersen har inga referenser till sina uppgifter och därför kommer Stenbergers, Segerbergers och Karstens uppgifter att användas i den här uppsatsen.

Om man ser till andra delar av fyndomständigheterna så är skedskrapan endast funnen i entypsdepåer i Skåne medan den förekommer i kombination med andra föremål i andra delar av Sverige (Stenberger 1979: 138; Karsten 1994: 87).

Längden på skedskrapan varierar beroende på om den kommer från ett depåfynd eller om det är ett enkelfynd. I Karstens avhandling (Karsten 1994) behandlas 12 depåer innehållande 65 skrapor, och 7 enkelfynd. Längden på skedskraporna från depå är något högre än på dem som är enkelfynd. Depåfyndens längd är mellan 7.4 – 17.5 cm med ett medelvärde på 11.5 cm,

Fig. 10. Skedformig skrapa nr 1655/43. Egen bild.

medan enkelfyndens längd pendlar mellan 5.5- 13.1 cm med ett medelvärde på 9.7 cm (Karsten 1994: 87f).

När det gäller fyndmiljön så kommer 50 procent av depåfynden från våtmark och ett fynd från fastmark. När det gäller enkelfynden så är alla upphittade i våtmark. Karsten menar att både depåfynden och enkelfyndens likhet när det gäller fyndmiljön gör det sannolikt att enkelfynden kommer från depåer som av någon anledning skingrats. Även skicket på skedskraporna, som kvarvarande krusta, finns i båda fyndkategorierna med jämn fördelning och tyder på detta (Karsten 1994: 88). Användningsområdena för skrapan i allmänhet är både som skrapa vid skinnberedning och vid träarbeten (Vang Petersen 1993: 68) men det finns inga uppgifter om vad skedskrapan speciellt använts till.

Vid en sammanfattning av vad som definierar en depåskedskrapa är det att den har en längd som är mellan 7,4- 17,7 cm med ett medelvärde på 11,5 cm (Karsten 1994: 87). Fyndmiljön består till 50 % av våtmark och 6,5 % fastmark (Karsten 1994: 76).

2.5 Bredeggad flintyx

Det förekommer en del olika flintyxor under senneolitikum men den bredeggade tjockackiga är den som är mest förekommande. En annan typ är den tunnbladiga bredeggade flintyxan som kan vara rät- eller håleggad (Ebbesen 1986: 14). Av Skånes 162 registrerade yxor från senneolitikum är 154 stycken av dem bredeggade (Karsten 1994: 81). Det finns inga siffror som beräknats endast för den bredeggade yxan utan för alla senneolitiska yxor tillsammans så jag har använt mig av dessa siffror efter att ha tillfrågat Per Karsten som tagit fram dem.

Just den bredeggade yxan är mycket vanligt förekommande som offerfynd medan den inte verkar vara vanlig vare sig som gravgåva (Brøndsted 1957: 328) eller som boplatsfynd (Karsten 1994: 183). Den visar på tydliga influenser av den bredeggade metallyxan i brons från Mellaneuropa (Rud 1966: 152) och England/Västeuropa som förekommer även den som depåfynd (Brøndsted 1957: 328f).

Längden på senneolitiska yxor från depå ligger på ett medelvärde på 13.4 cm medan enkelfyndens medelvärde är 12.8 cm. När det gäller fyndmiljön så ligger yxlängden på 13.8 cm med yxor från fastmarksdepå och 12.5 cm med yxor från våtmarksdepå. Om man ser till

både slipade och oslipade yxor är det 45 % som kommer från våtmarksdepå medan det är 29 % som kommer från fastmarksdepå (Karsten 1994: 119). Andelen slipade yxor som kommer från våtmarksdepå är 55 % (Karsten 1994: 119) och andelen slipade enkelfyndsyxor ligger på omkring 69 % (Karsten 1994: 82). Yxor från fastmarksdepåer har däremot helt andra proportioner då det gäller slipade respektive oslipade. Bland fastmarksdepåernas yxor är det 82 % av materialet som består av oslipade yxor medan det är ännu högre antal då det gäller boplatsdepåer, nämligen hela 92 % (Karsten 1994: 82).

Det förekommer i flera fall att oslipade förarbeten till bredeggade yxor (fig.11) har deponerats i stolphål till senneolitiska långhus och Karsten menar att troligtvis är flera av fastmarksdeponeringarna egentligen stolphålsoffer där man inte längre kan se några spår efter långhuset. Anledningen till de resonemangen finns att hitta i de höga procentandelar av oslipade yxor som hittats både i fastmarksdepåerna och i boplatsdepåerna (Karsten 1994: 82).

Fig. 11. Oslipat förarbete till bredeggad flintyxa. Nr 394. Egen bild.

Som nämnts ovan är definitionerna för den bredeggade yxan i depå en medellängd på 13,4 cm. Om man delar upp yxorna efter fyndmiljö är medellängden 12,5 cm i våtmarksdepå och 13,8 cm i fastmarksdepå. Från våtmarksdepå kommer 45 % av yxorna medan 29 % av dem kommer från fastmark. Andelen slipade yxor är däremot 55 % från våtmarksdepå (Karsten 1994: 119) och de oslipade från fastmark ligger på 82 % och av de oslipade från fastmark är 92 % av dem från boplatsdepåer (Karsten 1994: 82).

2.6 Enkel skafthålsyxa

Den enkla skafthålsyxan förekommer i både depå-, grav och boplattssammanhang men i olika skick (fig. 12 och 13). P. Lekberg för det här

Fig. 12. Enkel skafthålsyxa nr 13. Egen bild.

resonemanget efter han har undersökt den enkla skafthålsyxans olika typer av fyndkontexter (Lekberg 2002: 131). I sin avhandling har han kommit fram till att det utmärkande för depåfynd är att skafthålsyxan har ett högre medelvärde i cm än de som är funna i gravsammanhang. Längden varierar mellan 9,7-30 cm och med ett medelvärde på 17,9 när det gäller depåfynd och för yxor från gravar ligger längden mellan 7,8- 16,4 cm med ett medelvärde på 11,2 cm (Lekberg 2002: 129).

Slutsatsen av studierna har visat på att det i majoritet är långa yxor men även förarbeten/ämnen som finns att hitta i depå och offersammanhang medan det i majoritet återfinns korta yxor inom gravkontexter (Lekberg 2002: 131). De långa yxorna från depå- och offerkontext är till majoriteten oskadda och väl bevarade och påträffas även tillsammans med ämnen till skafthålsyxor. Ämnena påträffas inte i gravsammanhang. Föremålen från depå- och offerkontext är troligtvis nerlagda kort tid efter tillverkning med hänvisning till skicket på dem som visar att de är nygjorda och ofta ännu ej brukade (Lekberg 2002: 135).

Kanske kan den korta längden på yxor från gravar bero på att yxan varit uttjänt efter många omhuggningar som fungerande redskap men ändå haft sin status som yxa kvar. Sedan har den fått följa med som gravgåva till den/de döda (Lekberg 2002: 114). I boplatssammanhang är det fragmenterade materialet överrepresenterat. Troligen rör det sig om avfall från tillverkning och även rester av yxor som gått sönder vid omhuggning då fragmenten består av både borrhappar, kasserade ämnen, samt egg- och banedelar (Lekberg 2002: 171).

I Karstens offerfyndsstudier hamnar depåyxornas medelvärde på något mindre, 0,4 cm, än det hos Lekberg och skillnaden mellan de två medellängderna är försumbar. Lekbergs medelvärde kommer att användas i analysen på grund av att siffrorna avspeglar en jämförelse mellan depå/grav och boplat. Den visar tydligare på olikheterna mellan dem. Karstens mätningar ger en siffra på

Fig. 13. Enkel skafthålsyxa nr 19. Egen bild.

medelvärde 17,5 cm för skafthålsyxor från depå och för enkelfynden 15,9 cm (Karsten 1994: 77).

När det gäller fyndmiljön har en majoritet av yxorna från Skåne som Karsten studerat påträffats i våtmark. 65 % av depåyxorna kommer från våtmark medan endast 25 % kommer från fastmarksdepåer. Av enkelfynden är det inga som kommer från fastmark utan alla är påträffade i våtmark (Karsten 1994: 76). 20 % av depåyxorna består av förarbeten/ämnen (Karsten 1994: 76f).

Vid en sammanfattning av definitionerna för den enkla skafthålsyxan från depå återkommer man till medeltalet för längden som är 17,9 cm (Lekberg 2002: 129). Det är främst långa yxor och förarbeten/ämnen som påträffas i depå (Lekberg 2002: 131) och 65 % av yxorna kommer från våtmarksmiljö medan 25 % kommer från fastmark (Karsten 1994: 76).

2.7 Flintans patinering

För att kunna säga något om den miljö som lösfynden legat i kan man titta på flintaföremålets patinering. Dessa uppgifter kan sedan ge en vink om lösfynden har samma fyndmiljö som depåfynden. Även om fyndmiljön inte alltid påverkar flintan kan den i de fall den gjort det ge en fingervisning om flintan legat i våtmark eller fastmark.

I flintan finns små porer som släpper igenom vattenmolekyler och därmed även de järnföreningar som finns i jorden. Med flintans portäthet varierar även patinans färg i ljust till en mörkare ton. Ju mer, t.ex. järnföreningar som finns i marken, och ju mer flintan släpper igenom dem in i porerna, desto mörkare blir patinan (Vang Petersen 1993: 30).

Patinan som bildas är oftast under en millimeter tjock och under den syns ursprungsfärgen på flintan (Vang Petersen 1993: 31). Den rödgula patineringen syns ofta på flinta som legat i våtmark som mossar eller andra vattensjuka områden och har fått sin patinering av järnföreningar som finns i grundvattnet (fig.14).

Patinan som kallas plogpatinering uppstår när de moderna jordbruksredskapen rör runt i jorden och skrapar flintan. Den liknar rostfläckar och streck som finns i oregelbundna mönster över flintan (fig.15). De rödfärgade fläckarna och strecken uppstår av en frisättning av järnpartiklar då flintans yta skrapas och luckras upp av harv eller plog (Vang Petersen 1993: 31). Den blåpatinerade flintan (fig.16) har fått sin färg av att flintans yta blivit porös och

porerna fyllts med luft. Flintan är då på väg att luckras upp och är extra känslig för hantering som t.ex. rengöring (Vang Petersen 1993: 26). Den opatinerade flintan (fig. 17) har kvar sin ursprungsfärg och kan variera från nästan svart till vit/ljust grå beroende på vilken sorts flinta det är (Vang Petersen 1993: 30).

Fig. 14. Rödbrunpatinerat ämne till skära. Nr. 1619.
Egen bild.

Fig. 15. Plogspårpatinerat ämne till skära.
Nr. 109/1. Egen bild.

Fig. 16. Blåpatinerad breddeggad
yxa. Nr 52. Egen bild.

Fig. 17. Opatinerad miniatyr dolk. Nr 91.
Egen bild.

2.8 Sammanfattning

Offerfynden från depå är i regel längre än vad enkelfynd av samma typs föremål är och förekommer både som oanvänd och som ej fragmenterat ämne/förarbete vilket inte är vanligt när det gäller föremål från grav, boplats, eller enkelfynd. Undantaget när det gäller längden på föremålen i depå är flintdolken där man finner de längsta exemplaren i gravar men när det gäller obrukade, hela och ibland med krusta kvar så är även det vanligast för dolkarna från depå (Sarauw 2007: 28f; Karsten 1994: 83ff).

Av dolkar från depå i Karstens undersökning (Karsten 1994) är det 37,5 % som kommer från våtmark och 20 % från fastmark (Karsten 1994: 76). Medelvärdet för en dolk från depå är 19,6 cm medan det av enkelfynden är 96 % som kommer från våtmark (Karsten 1994: 83ff). Dolken är vanligast som lösfynd därefter i grav och sedan i depå och från boplats (Stensköld 2004: 217). Flintskäran är vanligast i depå och som lösfynd (Burström 1991) och längden på depåskärorna i Skåne ligger på 14,7 cm. Fördelningen mellan den kända fyndmiljön är 26 % vardera i våtmark och fastmark (Karsten 1994: 78f).

Spjutspetsar är vanligast i depå och som boplatsfynd (Vang Petersen 1993: 136) medan de inte förekommer så ofta i gravar (Becker 1957: 212). I depå är medelvärdet på spjutspetsarna från Skåne 12,2 cm och om man ser till fyndmiljön så finns det endast registrerade depåfynd från fastmark (Karsten 1994: 86) och de ligger på 67,5 % (Karsten 1994: 76).

När det gäller skedskrapan så är den mycket vanlig i fynd från depå (Segeberg 1979: 136) medan den nästan inte förekommer alls från boplats och är helt frånvarande i gravsammanhang (Segeberg 1979: 193ff). Den har en längd på ett medelvärde av 11,5 cm i depå och 50 % av Skånes depåskedskrapors kända fyndmiljö är våtmark medan 6,5 % kommer från fastmark (Karsten 1994: 76).

Även den bredeggade flintyxan är mycket vanlig i depåsammanhang och förekommer ej som gravfynd (Brøndsted 1957: 328) eller som boplatsfynd (Karsten 1994: 82). Medelvärdet på bredeggade yxor från depå som helhet är 13,4 cm medan de yxor som kommer från våtmarksdepå har en längd på 12,5 och de från fastmarksdepå 13,8 cm. Av de bredeggade yxorna från våtmark så är 55 % slipade (Karsten 1994: 76) medan 82 % av de oslipade är från fastmark och av dem är hela 92 % från boplatsfynd (Karsten 1994: 82).

Den enkla skafthålsyxan förekommer däremot i både depå, grav och på boplats fast i olika skick (Lekberg 2002: 131). I depå finner man i regel de längsta exemplaren och även hela ämne/förarbete. De är även ofta nygjorda och ännu ej brukade (Lekberg 2002: 135). I Karstens undersökning ligger medellängden på skafthålsyxorna från depå på 17,5 cm medan de i Lekbergs avhandling har ett medelvärde på 17,9 cm från depå. De från grav har en medellängd på 11,2 cm (Lekberg 2002: 171) medan de fragmenterade yxorna förekommer vid boplats (Lekberg 2002: 171). När man ser till depåyxornas fyndmiljö så är 75 % påträffade i våtmark medan 25 % kommer från fastmark (Karsten 1994: 76).

Fyndmiljön kan även påverka flintans patinering beroende på om den ligger i en våt eller torr mark. Våtmark kan påverka flintan att släppa in kemiska föreningar som gör att det översta skiktet på föremålet får en gul/röd/brunaktig ton (Vang Petersen 1993: 30f) medan flintan antar en blåaktig ton om det översta skiktet luckras upp och det kommer in syre (Vang Petersen 1993: 26). Den opatinerade flintan som inte påverkats av sin omgivning och bibehåller sin ursprungsfärg som kan variera mellan ljus grå till svart (Vang Petersen 1993: 30).

Artefakter	Depålängd	Fyndmiljö
Flintdolk	19,6 cm	37,5 % V.m 20 % F.m
Flintskära	14,7 cm Komb.depå 12,1 cm Entypsdepå 15,3 cm	26 % V.m 26 % F.m
Spjutspets	6,6-19,9 cm Medelvärde 12,2 cm	67,5 % F.m
Skedformig skrapa	7,4- 17,5 cm Medelvärde 11,5 cm	50 % V.m 6,5 % F.m
Bredeggad yxa	13,4 cm 13,8 F.m 12,5 V.m.	45 % V.m 29 % F.m 55 % slip. 82 % F.m oslip.
Enkel skafthålsyxa	7,9-30 cm Medelvärde 17,9 cm	65 % V.m 25% F. m

Tabell I. Depåfyndens längd i medelvärde och känd fyndmiljö. F.m = Fastmark V.m = Våtmark

Artefakter	Depå	Grav	Boplats	Som lösfynd i stor mängd
Flintdolk	Mindre vanligt	Vanligt	Mindre vanligt	Mycket vanligt
Flintskära	Mycket vanligt	Mindre vanligt	Mindre vanligt	Mycket vanligt
Spjutspets	Vanligt	Mindre vanligt	Vanligt	
Skedskrapa	Mycket vanligt	Mindre vanligt	Mindre vanligt	
Bredeggad flintyxa	Mycket vanligt	Mindre vanligt	Mindre vanligt	
Skafthålsyxa med längd medelvärde 17.9 cm	Mycket vanligt	Mindre vanligt	Mindre vanligt	
Skafthålsyxa med längd medelvärde 11.2 cm	Mindre vanligt	Mycket vanligt	Mindre vanligt	
– egg	Mindre vanligt	Mindre vanligt	Mycket vanligt	
– bane	Mindre vanligt	Mindre vanligt	Mycket vanligt	
– ämne, helt	Vanligt	Mindre vanligt	Mindre vanligt	
– ämne, kasserat/fragment	Mindre vanligt	Mindre vanligt	Mycket vanligt	

Tabell II. Senneolitiska föremåls förekomst i depå- grav- och boplats.

3. Lösfynden från Kungsgårdens mark, deras skick, längd och patinering

De senneolitiska föremålen i A. Alms samling har fått nummer som hänvisar till det fotonummer de har fått vid mätning och fotografering eftersom de saknar annan märkning. Lunds Universitets historiska museums lösfynd är märkt med LUHM och registernummer, likväl Landskrona museums lösfynd som är märkta med L. M och registernummer.

De senneolitiska lösfynden består till övervägande delen av flintskärnor (fig. 18) 43 stycken av 58 föremål som allt. Av skärorna är 10 stycken fragmenterade och 30 stycken av dem är rakeggade medan 10 är konvexa och 3 konkava.

Tjugofyra av dem har en gul/röd/brun patina medan 6 stycken har plogspårpatina och 13 är opatinerade. Skärorna har en längd som varierar mellan 5 – 16,2 cm.

Fig. 18. En del av lösfyndsskärorna, Landskrona museum. Egen bild.

Det finns endast två dolkar fastän de i allmänhet är vanligt förekommande som lösfynd. Den första är av typ V: A (Stensköld 2004: 332), 14,5 cm, opatinerad, bruten ovanför skaftet och den saknar spets. Den andra är en miniatyrdolk av typ II (Stensköld 2004: 329) som även den är opatinerad.

Det finns 2 stycken spjutspetsar bland lösfynden varav en har en rödgul patina och en är blåpatinerad. Den blåpatinerade är skadade vid basen och har troligtvis brutits av. De har en längd från 7 – 9,2 cm.

Det finns en skedskrapa i samlingen och den har en längd på 8 cm och är opatinerad.

De bredeggade flintyxorna är två till antalet varav den ena är 14,2 cm, tjocknackig och ett förarbete/ämne med plogspårspatinerad. Den saknar nyare märkning och finns ej med i Landskrona museums datorregister. Den andra yxan är tunnbladig, blåpatinerad och 11,2 cm. Skafthålsyxorna är åtta till antalet varav sex stycken utgörs av fragment. Längden på de hela yxorna är 12,5 cm och 14,7cm.

Tillhörighet och nr	Artefakt och skick	Längd och patina
A. Alms samling: 103	Flintdolk Typ V: A, tudelad, spetsen saknas	14,5 cm Opatinerad
A. Alms samling: 91	Flintdolk Typ II, miniatyr	9,3 cm Opatinerad
A. Alms samling: 104	Flintskära Rakeggad	16,2 cm Rödbrun patina
A. Alms samling: 105	Flintskära Konvex egg	12,2 cm Röd gul patina
A. Alms samling: 106	Flintskära Rakeggad, skadad höger spets	12.8 cm Rödbrun patina
A. Alms samling: 107/1	Flintskära Fragment, rakeggad	Rödbrun patina
A. Alms samling: 107/2	Flintskära Fragment, konvex egg	Röd/grå delad patina
A. Alms samling: 107/3	Flintskära Fragment, konvex egg	Rödbrun patina
A. Alms samling: 108	Flintskära Ämne, rakeggad	7 cm Opatinerad
A. Alms samling: 109/1	Flintskära Ämne, rakeggad	6,5 cm Plogspårspatina
A. Alms samling: 109/2	Flintskära Ämne, rakeggad	5,5 cm Plogspårspatina
LUHM: 29468 RAÄ nr 12	Flintskära Fragment, konvex egg	Rödbrun patina
L. M: 1391	Flintskära Rakeggad	15,1 cm Opatinerad
L. M: 1393	Flintskära Konvex	14,7 cm Röd patina
L. M: 1395	Flintskära Rakeggad	11,6 cm Gul patina
L. M: 1399	Flintskära	Röd gul patina

	Fragment, rakeggad	
L. M: 1402	Flintskära Konkav	7,5 cm Gul Patina
L. M: 1403	Flintskära Konkav, asymmetrisk	Röd gul patina
L. M: 1404	Flintskära Ämne, rakeggad	8 cm Gul patina
L. M: 1405	Flintskära Rakeggad	6,8 cm Opatinerad
L. M: 1406	Flintskära Rakeggad	7,5 cm Röd patina
L. M: 1407	Flintskära Fragment, rakeggad, asymmetrisk	Brunröd patina
L. M: 1408	Flintskära Ämne, rakeggad	5,5 cm Röd patina
L. M: 1409	Flintskära Rakeggad	6 cm Röd patina
L. M: 1410	Flintskära Rakeggad	6 cm Röd patina
L. M: 1411	Flintskära Rakeggad	5 cm Plogspårpatina
L. M: 1414	Flintskära Fragment, rakeggad	Plogspårpatina
L. M: 1415	Flintskära Fragment, konvex egg	Röd gul patina
L. M: 1417	Flintskära Fragment, konvex egg	Brunröd patina
L. M: 1419	Flintskära Fragment, rakeggad	Opatinerad
L. M: 1604	Flintskära Ämne, konvex	7 cm Opatinerad
L. M: 1605	Flintskära Konvex	7,2 cm Opatinerad
L. M: 1606	Flintskära rakeggad	7,1 cm Rödbrun patina
L. M: 1607	Flintskära Rakeggad, asymmetrisk	7,1 cm Plogspårpatina
L. M: 1608	Flintskära Ämne/krusta kvar, rakeggad	7,2 cm Opatinerad

L. M: 1609	Flintskära Ämne/ krusta kvar, rakeggad	7,1 cm Opatinerad
L. M: 1610	Flintskära Ämne, rakeggad	6,7 cm Opatinerad
L. M: 1611	Flintskära Ämne, konvex	7 cm Plogspårspatina
L. M: 1612	Flintskära Ämne, rakeggad	6,1 cm Opatinerad
L. M: 1613	Flintskära Rakeggad	5,2 cm Gul patina
L. M: 1614	Flintskära Konkav	7,1 cm Plogspårspatina
L. M: 1615	Flintskära Ämne, krusta kvar, rakeggad	6,5 cm opatinerad
L. M: 1617	Flintskära Rakeggad	7 cm Opatinerad
L. M: 1618	Flintskära Rakeggad	6,5 cm Röd patina
L. M: 1619	Flintskära Ämne, rakeggad	12,2 cm Rödbrun patina
A. Alms samling: 95	Spjutspets Fragmenterad/avbruten vid bas	7 cm Blå patina
L. M: 1375	Spjutspets	9,2 cm Rödgul patina
L. M: 1655/43	Skedskrapa	8 cm Opatinerad
A. Alms samling: 52	Tunnbladig bredeggad flintyxa slipad	11,2 cm Blå patina
L. M: 394 Äldre märkning, ej med i register	Tjocknackig bredeggad flintyxa Förarbete/ämne oslipad	14,2 cm Plogspårspatina
A. Alms samling: 19	Enkel skafthålsyxa	14,7 cm
A. Alms samling: 13	Enkel skafthålsyxa	12,5 cm
L. M: 1450	Enkel skafthålsyxa	Fragment/ egg
L. M: 1451	Enkel skafthålsyxa	Fragment/ egg
L. M: 1452	Enkel skafthålsyxa	Fragment/ bane
L. M: 1453	Enkel skafthålsyxa	Fragment/ egg
L. M: 1454	Enkel skafthålsyxa	Fragment/ mittstycke
L. M: 1456	Enkel skafthålsyxa	Fragment/ bane

Tabell III. Lösfyndens nr, skick, längd och patina

Flintan patina	Röd/brun/gul patina	Plogspårs patina	Blåfärgad patina	Opatinerad
Flintdolk				2
Flintskärar	24	6		13
Spjutspetsar	1		1	
Skedskrapa				1
Bredeggad flintyxa		1	1	

Figur IV. Tabell över lösfyndens patina i antal st.

3.1 Jämförelse av lösfynden med depåfynd och analys

Flintdolkarna kommer från A. Alms lösfynd och har nr 103 och nr 91. Den förstnämnda är 14,5 cm lång, opatinerad, bruten vid skaftet i två delar och saknar den yttersta spetsen. Den är cirka fem centimeter kortare än vad medellängden för dolk från depå, 19,6 (Karsten 1994: 85) och fragmenterad. Den andra dolken är en miniatyrdolk på 9,3 cm och den är också opatinerad. Procenten för fragmenterade dolkar från depå ligger runt 15 % och det förekommer att den yttersta delen av spetsen saknas även i depå (Karsten 1994: 84f). Då dolkarna är opatinerade har de möjligtvis inte legat i våtmark och depådolkarna har en fyndmiljö som består till 20 % av fastmarksfynd (Karsten 1994: 76). Men det är inte troligt att dolk nr 103 och nr 91 kommer från depå eftersom de skiljer sig så mycket i längd från depåmedelvärdet. Hade det endast gällt fragmenteringen hos nr 103 så hade de kunna komma från depå men om man ser till deras längd är det inte troligt.

Flintskärorna från lösfyndssamlingarna är 43 stycken varav 30 är rakeggade, 10 konvexa och 3 konkava. Depåskärorna har en medellängd på 14,7 cm och skärorna från kombinationdepå har en medellängd på 12,1 cm medan de från entypsdepå har medellängden 15,3 cm (Karsten 1994: 79). Om man delar upp de längsta skärorna i de olika typerna av depå finns det sex skärar som ligger

inom medelvärdet för depåskärar. Nr 104 som är 16,2 cm, rakeggad med rödbrun patina (fig. 19). Nr 1391 som är 15,1 cm, konvex egg och opatinerad. Nr 1393 som är 14,7 cm, konvex

Fig. 19. Rödpatinerad flintskära nr 104. Egen bild.

med röd patina. Nr 105 som är 12,2 cm, konvex egg och med rödgul patina. Nr. 106 som är 12,8 cm, rakeggad och med rödbrun patina. Nr 1619 som är ett ämne, 12,2 cm, rakeggad och med rödbrun patina.

Det är möjligt att nr 105, nr 106, nr 1619 som har ett längdintervall mellan 12,2 – 12,8 cm kommer från kombinationsdepå och att nr 104, nr 1391 och nr 1393 har varit nerlagda i entypsdepå eftersom deras längd ligger på 14,7- 16,2 cm och medelvärdet för skärör från entypsdepå ligger på omkring 15,3 cm.

Den kända fyndmiljön hos depåskärör ligger på 26 % för både fastmark- och våtmarksdepå (Karsten 1994: 78) och alla de lösfyndsskärör som har en längd runt medelvärdet för depåskärör har röd/gul/brun patina. Majoriteten av lösfyndens skärör har konvex eller rak egg vilket är vanligast i entypsdepå (Se Karsten 1994: 80), därför vore det intressant att veta hela den längdskala som ligger till grund för Karstens medelvärde för skärörna från entypsdepå. Det är möjligt att även de tre skärör med en längd från 12,2- 12,8 cm skulle ha passat in i den längdskalan.

Det finns två spjutspetsar bland lösfynden och de har nr 95 och 137. De är 9,2 cm och rödpatinerad, respektive 7 cm och blåpatinerad. Den sistnämnda har skadad bas. Om man ser till längden för spjutspetsar från depå ligger de på ett värde från 6,6 – 19,9 cm och med en medellängd på 12,2 cm. Den kända fyndmiljön är till 67,5 % fastmarksfynd och endast 8 % är fragmentariska. Spjutspetsar är inte vanliga i gravkontexter (Karsten 1994: 86f) medan de är vanliga både som depåfynd och från boplatser (Vang Petersen 1993: 136).

Ingen av spjutspetsarna från lösfynden har en längd likt medellängden på spjutspetsarna från depå men de faller inom ramen om man ser på hela skalan. En av dem är blåpatinerad och skulle kunna passa in i den fyndmiljö som är vanligast nämligen fastmarksdepå men det är en liten del av depåfynden som är fragmenterade och av spjutspetsarna är nr 95 skadad vid basen. Det är inte troligt att någon av spjutspetsarna kommer från en offerdepå p.g.a. den ena spjutspetsens fragmentering och den andra dolkens röda patina som visar på att den legat i våtmark.

Skedskrapan i samlingen har nr 1655/43, är 8 cm lång och opatinerad. Den är i allmänhet mycket vanligt förekommande som depå- fynd (Stenberger 1979: 136) och inte alls vanlig

vare sig som boplatsfynd eller i gravsammanhang (Segeberg 1978: 193ff). Depåskrapornas längd ligger mellan 7,4- 17,5 cm med en medellängd på 11,5 cm och den kända fyndmiljön är till 50 % våtmark och 1,5 % fastmark (Karsten 1994: 87f). Lösfyndsskedskrapan passar in i värdena med sin längd även om den är ett kort exemplar. Den är opatinerad och borde falla inom ramen för fastmarksfynd även om den fyndmiljön inte är den vanligast för skedskrapor i depå. Men den är i en fyndkategori av föremål som utan tvekan är mycket vanlig som offerfynd (se Karsten 1994: 183) så det är troligt att den kommer från en sönderplöjd eller av annan orsak skringrad depå.

De två bredeggade flintyxorna bland lösfynden har nr 52 och nr 394. Det första exemplaret är en tunnbladig yxa med en längd på 11,2 cm, slipad och blåpatinerad. Den andra är ett förarbete/ämne på 14,2 cm, oslipad och plogspårpatinerad. Medellängden på depåyxor är 13,4 cm men om man delar upp yxorna efter fyndmiljö så är yxan från våtmark i medeltal 12,5 cm och 13,8 cm från fastmark (Karsten 1994: 82). Depåyxorna påträffas i våtmark till 45 % medan de förekommer i fastmark med 29 % (Karsten 1994: 76). I våtmarksdepåer är procenten yxor som är slipade cirka 55 % (Karsten 1994: 119), medan de i fastmark är 82 % oslipade och 92 % av dem kommer från boplatsdepåer (Karsten 1994: 82).

Eftersom det är vanligt att den bredeggade yxan deponerats i stolphål och då i form av oslipade förarbeten finns det en möjlighet att även andra fastmarksfynd egentligen är stolphålsdeponeringar men att spåren efter långhusen raderats (Karsten 1994: 82). Den bredeggade yxan är ett av de föremål som förekommer mest som offerfynd och inte är så vanlig i de andra kategorierna (Brøndsted 1957: 328). Av de två lösfynden är det nr 394 som har en längd, 14,2 cm, som stämmer med medelvärdet för fastmarksdeponeringar och som dessutom är ett oslipat förarbete/ämne med plogspårpatinering. Det är därför mycket troligt att nr 394 kommer från en fastmarks- eller boplatsdepå och skingrats under jordbruksarbetet på åkrarna.

Det finns åtta enkla skafthålsyxor i samlingarna varav två är hela och sex består av fragment. De hela yxorna är nr 19 som är 14,7 cm och nr 13 som är 12,5 cm. Nr 1450, 1451, 1453 består av eggdelar medan nr 1452, 1456 är banedelar och 1454 ett mittstycke. Längden på depåyxorna i Lekbergs undersökning varierar mellan 9,7 -30 cm med en medellängd på 17,9 cm. Gravyxorna har däremot ett lägre värde som ligger mellan 7,8-16,4 cm med ett medelvärde på 11,2 cm (Lekberg 2002: 129). Det fragmenterade materialet påträffas främst

på boplatser och består av egg- och banedelar samt borrtappar och kasserade ämnen (Lekberg 2002: 171). Av depåyxorna kommer 65 % från våtmarksmiljö medan 25 % är från fastmarksdepåer (Karsten 1994: 76).

De skafthålsyxor som hamnar inom längdvärdena på 9,7-30 cm för depåyxor är nr 13 och nr 19 även om de hamnar under medelvärdet på 17,9 cm (se Lekberg 2002: 129). Eftersom yxa nr 13 har en längd som ligger nära medelvärdet för yxor från gravsammanhang är det troligt att den inte kommer från depå medan yxa nr 19 har en längd som är flera cm över medelvärdet för gravyxa är det möjligt att den kommer från en depå.

3.2 Sammanfattning av kapitlet

Vid en jämförelse mellan lösfynden från Kungsgårdens ägor och depåfynd är det skick, längd och patina som undersöks och sätts i relation till depåfyndens längd, fragmenteringsgrad och fyndmiljö. Då flintdolkarna jämfördes var de för korta för att passa in som depåfynd med sina 14,5 cm och 9,3 cm mot depåfyndens 19,6 cm (Karsten 1994: 85). Flintdolkar från fastmarksdepå ligger på runt 20 % (Karsten 1994: 76).

Flintskärorna bland lösfynden har fler föremål som har depålängd. Det finns sex skäror från 12,2- 16,2 cm som ligger omkring medelvärdet för depåskäror 14,7 cm, och vid kombinationsdepå 12,1cm och entypsdepå 15,3 cm (Karsten 1994: 79). De sex lösfyndsskärorna har alla röd/gul/brun patina och fyndmiljön för skäror från fastmarksdepå och våtmarksdepå ligger på 26 % för båda kategorierna (Karsten 1994: 78). De olika typerna av skäror, konvexa, rakeggade och konkava är representerade i olika antal i depåerna. Den vanligaste typen i depå är den konvexa skäran, vilken även är den vanligaste i entypsdepåer tillsammans med den rakeggade flintskäran (Karsten 1994: 79f).

Depålängden för spjutspetsar ligger på 6,6-19,9 cm med ett medel på 12,2 och lösfyndens längder varierar mellan 6,9- 25,5 cm. Fragmenteringsgraden är 8 % bland depåspjutspetsarna och de kommer till 67,5 % från fastmark (Karsten 1994: 86f). En av lösfyndsspjutspetsarna är blåpatinerad men fragmenterad och skulle annars passa in i depådefinieringen eftersom den kända fyndmiljön som finns registrerad är fastmarksdeponering. Det är inte troligt att någon av spjutspetsarna kommer från en offerdepå.

Skedskrapan i samlingen är 8 cm och depåfyndens skala ligger mellan 7,4-17,5 cm (Karsten 1994: 87f). Skedskrapan är en av de artefakter som är mycket vanlig som offerfynd (Stenberger 1979: 136) och förekommer sällan eller aldrig i grav- eller boplatssammanhang (Segeberg 1978: 193ff). Lösfyndsskedskrapan är opatinerad och depåskedskrapornas kända fyndmiljö består till 50 % av våtmark och till 1,5 % fastmark (Karsten 1994: 87f). Det är trots lösfyndsskrapans patinering som antyder att den legat i fastmark mycket troligt att skedskrapan kommer från en skringrad offerdepå.

De bredeggade flintyxorna är även de en relativt exklusiv fyndkategori där de är mycket vanliga som offerfynd medan de inte är vanliga i grav och boplatssammanhang (Brøndsted 1957: 328). Den ena av lösfyndsyxorna ligger på 11,2 cm och är slipad och blåpatinerad och den andra är 14,2 cm, oslipad och plogspårpatinerad. Depåmedelvärdet är omkring 13,4 cm. Medelvärdet för våtmarksdepå är 12,5 cm medan medelvärdet för fastmarksdepå är 13,8 cm. De bredeggade yxornas fyndmiljö består till 45 % av våtmark och 29 % fastmarksfynd (Karsten 1994: 76). Om man ser till slipade exemplar är det 55 % (Karsten 1994: 119) som påträffas i våtmark medan det av de oslipade är 82 % som kommer från fastmarksdepåer. Av dem är det 92 % som består av boplatssdepåfynd (Karsten 1994: 82). Den slipade yxan längd stämmer ungefär med längden för slipade yxor från våtmark och den oslipade har en längd som stämmer med längden för oslipade yxor i fastmarksfynd och den har dessutom plogspårpatina. Det är därför mycket troligt att de båda yxorna varit deponerade som offergåvor.

De enkla skafthålsyxorna består av två hela exemplar i lösfyndssamlingarna medan sex stycken är fragmenterade. Längdskalan för depåyxor ligger mellan 9,7- 30 cm med ett medelvärde på 17,9 cm (Lekberg 2002: 129) medan lösfyndens längd ligger på 12,5 cm och 14,7 cm. Gravyxornas längd ligger på ett medelvärde av 11,2 cm (Lekberg 2002: 129) och fragmenterade yxor påträffas till största delen i boplatssammanhang (Lekberg 2002: 171). Det är möjligt att den längsta yxan med sina 14,7 cm kan vara en offergåva eftersom dess längd överstiger gravyxornas medellängd.

Artefakter	Depåfynd i längd	Lösfynd nr och i längd inom värdena och >

Flintdolk	Medelvärde 19,6 cm	x
Flintskära Typ	Medelvärde 14,7 cm Komb.depå 12,1 cm Entypsdepå 15,3 cm	104: 16,2 cm rakeggad 1391: 15,1 cm rakeggad 1393: 14,7 cm konvex 105: 12,2 cm konvex 106: 12,8 cm rakeggad 1619: 12,2 cm rakeggad
Spjutspetsar	6,6 – 19,9 cm Medelvärde 12,2 cm	95: 7 cm 1375: 9,2 cm
Skedformig skrapa	7,4 - 17,5 cm Medelvärdet 11,5 cm	1655/43: 8 cm
Bredeggad flintyxa	13,4 cm	394: 14,2 cm
Enkel skafthålsyxa	9,7- 30 cm Medelvärde 17,9 cm	19: 14,7 cm 13: 12,5 cm

Tabell V. Lösfynden i jämförelse med depåföremål i längd cm. Om det saknas föremål som har en längd inom längdskalan eller medelvärdet för depåfynd så markeras det med ett x i raden.

Typ av flintskära	Konvex egg	%	Rakeggad	%	Konkav egg	%
Flintskäror, hela	3	7 %	12	28 %	3	7 %
Ämnen/förarbeten	2	5 %	13	31 %		
Fragmenterade	5	11 %	5	11 %		
Totalt typ av egg	10	23 %	30	70 %	3	7 %

Tabell VI. Olika typ av egg hos lösfyndsskärorna. Bland lösfyndsskärorna dominerar de konvexa och de rakeggade precis som hos depåskärorna.

Troliga offerfynd bland lösfynden	Nr	Argument: längd och skick som depåföremål och förekomst i depå
Flintskära	104	16,2 cm rakeggad
Flintskära	1391	15,1 cm rakeggad
Flintskära	1393	14,7 cm konvex
Flintskära	105	12,2 cm

		konvex
Flintskära	106	12,8 cm rakeggad
Flintskära	1619	12,2 cm rakeggad
Skedformig skrapa	1655/43	8 cm mkt vanlig som offerfynd
Bredeggad flintyx	394	14,2 cm oslipat ämne plogspårspat. mkt vanlig som offerfynd i fastm./boplatsdepå
Bredeggad flintyx	52	11,2 cm slipad mkt vanlig som offerfynd i våtmarksdepå
Enkel skafthålsyx	19	14,7 cm längre än gravyxornas längd i medelvärde

Tabell VII. Troliga offerfynd bland lösfynden.

4. Kartanalyser över Kungsgårdens marker

Kartanalysen görs med tre kartor som underlag. De består av den ekonomiska kartan, den skånska rekognoseringskartan och en karta över Hven upprättad av J. Blaeu. Syftet med kartanalysen är att den ska vara ett hjälpmedel när det gäller att lokalisera vilken sorts mark det finns på Kungsgårdens ägor. Det ska på så sätt gå att hitta våtmarker som de senneolitiska människorna möjligen offrat föremål i. Det moderna jordbruket har dikat ut marker för att kunna odla på större arealer och spåren efter våtmarkerna finns i stor utsträckning endast kvar på de äldre kartorna. Kartanalysen görs även för att lokalisera platserna för de fynd som gjordes vid fornminnesinventeringen 1986.

4.1 Karta över Hven av J. Blaeu 1663

Kartan som upprättades 1663 av kartografen Joan Blaeu (fig. 20) visar tydligt hur Tycho Brahe dämt upp det rinnande vattnet för att skapa sig ett dammsystem till sin pappersmölla nere vid Möllebäck (Helgelin-Hallbäck 1991: 75). Möllebäck ligger vid den västra stranden av Hven och en stor damm syns precis invid backkanten på kartan. Dammsystemet upptar stora delar av vad som nu är Kungsgårdens mark och berättar om hur mycket våtmark med bäckar det fanns som rann över markerna för Tycho Brahe att dämna upp.

Fig. 20. Karta över Hven av J. Blaeu 1663. Kartan tillhör J. Persson.

Det går tre dammsystem från de något mer centrala delarna av ön för att leda vattnet ner till Möllebäck där möllan låg. Det är tydligt att det har funnits våtmarker som runnit genom Kungsgårdens mark som har kunnat vara en del av de offerplatser som man offrat vid under sen-neolitikum (se Malmer 1986: 107f).

4.2 Den skånska rekognoseringskartan

Den skånska rekognoseringskartan (fig.21) upprättades för det svenska försvaret för att visa på hur terrängen såg ut och den visar tydligt höjder och våtmarksområden 1812/15-20 (Den skånska rekognoseringskartan 1812/15- 20). Kartan visar hur det går två bäckar uppifrån Nya Uranienborg och som med sydvästlig riktning rinner ner mot Möllebäck på västra sidan av ön. Om man jämför med J. Blaeus karta från 1663 så syns det att bäckfårorna rinner i det område som Tycho Brahe tidigare dämt upp för att skapa sig ett dammsystem. Även om kartan från 1663 har något förvanskade proportioner kan man tydligt se att dammsystemet

Fig. 21. Den skånska rekognoseringskartan 1812/15-20. Kartan tillhör LUHM.

på Blaeus karta och de två bäckarna på den skånska rekognoseringskartan har haft samma flödesområde.

4.3 Den ekonomiska kartan

De fasta fornlämningarna är utmärkta på den ekonomiska kartan (fig. 22) och det är även de platser där man hittat lösfynd när Riksantikvarieämbetet gjorde en fornminnesinventering på Hven 1986. Vid siffran 20 på kartan finns det ett område inringat. Det är inskrivet som en stenålderboplats utan synlig anläggning och mäter 200 x 300 meter i NNV-SSÖ riktning. Vid A på kartan i den norra delen av det inringade området 20 har det enligt fornminnesinventerarna 1969 upphittats stenåldersartefakter som är en del av A. Alms privata lösfynd. Vid inventeringen från 1986 gjordes endast fynd av flintavslag i sparsam mängd inom området (Fornminnesinventeringen av S: t Ibbs socken 1986).

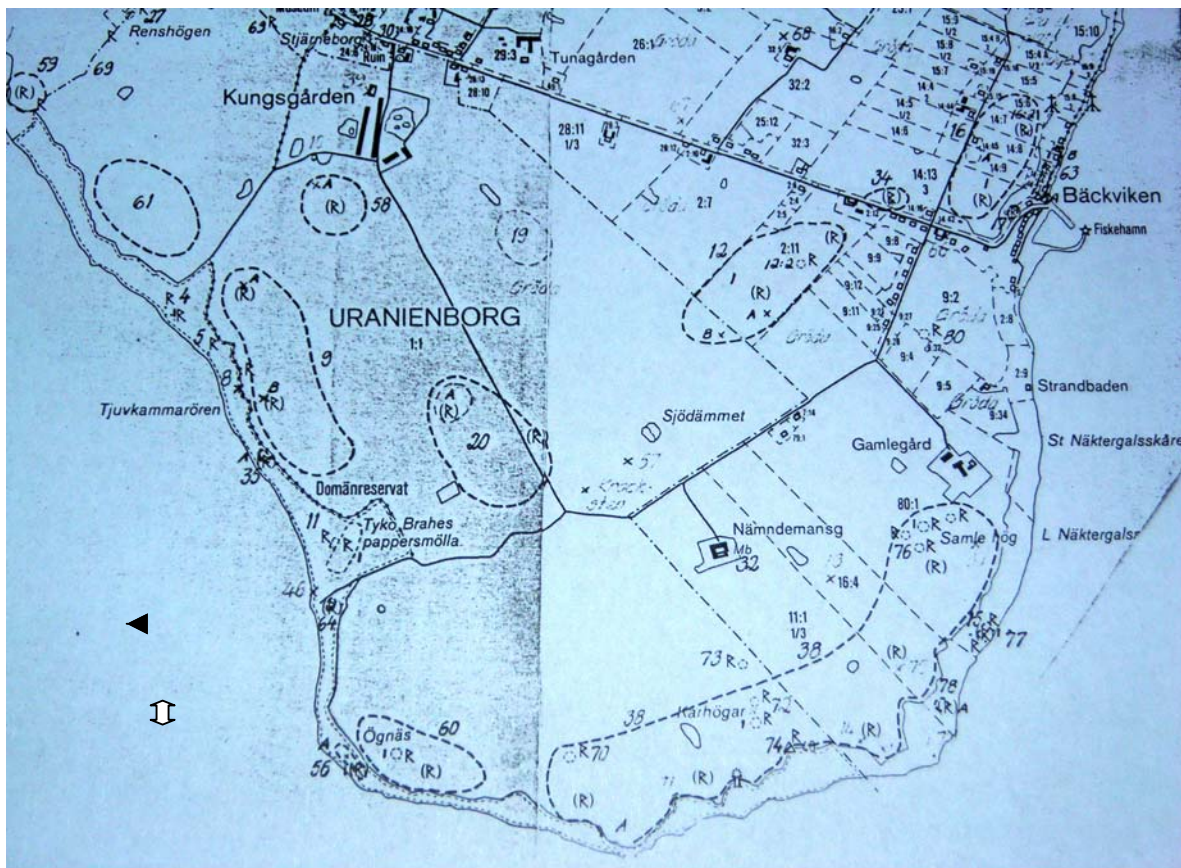

Fig. 22. Del av den ekonomiska kartan visandes RAÄ 20: A, RAÄ 12: B, Sjödämett och Møllebäck som är platsen för Tycho Brahes pappersmølla. Kartan tillhör LUHM.

Vid område 12: B på kartan har arkeologerna som gjorde fornminnesinventeringen 1986 hittat ett fragment av en skära, LUHM nr 29468 (fig.23). Område 12 benämns även som boplats utan synlig anläggning och mäter 400x100-200 meter och ligger i NO-SV riktning (Fornminnesinventeringen av S: t Ibbs socken 1986). Efter en närmare jämførelse av den

skånska rekognoseringskartan ovan (fig. 21) och den ekonomiska kartan (fig.22) ser man att två bäckar har runnit förbi de båda förmodade stenåldersboplatserna 20 och 12. Närhet till vatten är viktigt vid val av boplats samt att just våtmarker utgör en viktig del av offerplatsen under sen-neolitikum (Malmer 1986: 107f).

Fig. 23. Fragmenterad flintskära påträffad vid RAÄ 12: B. Nr 29468. Egen bild.

4.4 Offerfynd i landskapet

Det finns några olika aspekter som verkar ha varit viktiga när det gäller var man lagt ner sina offergåvor. Landskapet kan ha uppvisat en speciell miljö som en ovanligt vacker omgivning eller på annat sätt utmärkande natur. Den speciella platsen kan exempelvis ha haft en amfiteaterliknande terräng och offret kommit i centrum för åskådare genom den speciella vyn som då skapats kan den platsen ha valt ut som offerplats. Dessutom har platsen kunnat ses från långt håll och på det sättet också varit en utmärkande del i landskapet för människorna som levde där.

M. Malmer ger exempel på just hur viktigt landskapets sceneri är som en del av valet av offerlokal där även eld och vattendrag kan ingå (Malmer 1986: 107f). I de fall där offret skett i eller vid ett vattendrag är en speciell natur och en amfiteaterliknande terräng mest förekommande som en del i miljön. När det gäller fastmarksdepåer förekommer även eld som en del i sceneriet (Malmer 1986: 107).

När det gäller eld som en del i offerriten har L. Larsson undersökt brännoffer av flintyxor där fynden av de brända yxorna gjorts vid en upphöjning i landskapet med en anslutande våtmark (Larsson 1989: 87). Bränningen av flinta för att medvetet förstöra dem och förekommer även i samband med sarupanläggningar och som golvfyllnad till megalitgravar(Larsson 1989: 93).

Det finns även andra typer av offerplats som mossar, helgedomar, megalitgravar, befästa hägnader som sarupanläggningar och pålverk som främst förekommit under tidigare perioder under neolitikum men att det är främst offer vid vattendrag och i fastmarksdepå som sker under senare delen av neolitikum (Malmer 1986: 107f).

4.5 Fältinventeringen

Fältinventeringen av Kungsgårdens mark där lösfynden upphittats har gjorts dels för att göra en inventering av själva landskapets sceneri med våtmark och natur som är speciellt viktigt vid platsen där offerhandlingen äger rum. Den har även gjorts för att se om jag kunde finna några spår av boplatser eller eventuella lösfynd. Jag gav mig ut på fältinventering den femte oktober på hösten då upptagningen av betorna var i full gång. Det var lättare att urskilja små bitar av avslag från flinta när betorna stod kvar i rader och jorden inte var omrörd som den delvis var på östra sidan av Holländarvägen. På den västra sidan hade det odlats spannmål och sedan

skumplöjts så sikten var tämligen god för att göra en inventering av marken.

Vid Möllebäck på västra sidan av Hven som även är platsen där Tycho Brahe hade sin pappersmölla

Fig. 24. Vy över Möllebäck och sundet mot nuvarande Danmark. Egen bild.

(se ekonomiska kartan fig. 22), bildas det en öppning i backkanten där bäcken rinner fram och man ser sundet och även Danmark på motsvarande sida (fig. 24). Vyn är speciell då havet skimrar när man ser mot backkanten och från stranden bildas det en amfiteaterliknande

sluttning upp mot åkrarna. Den amphiteaterliknande terrängen och den speciella vyn är några av de utmärkande punkter som Malmer tagit upp som han anser vara viktiga ingredienser vid en offerplats (Malmer 1986: 107f).

Uppe på östra sidan av Holländarvägen ligger Sjödämnet som är en rest av det dammsystem som Tycho Brahe byggde (fig. 25). Under fältinventeringen gjorde jag några fynd av små bitar avslagen flinta strax väster om Sjödämnet. Det var svårt att avgöra om den är handslagen eller om den slagits av under jordbruksarbetet.

Fig. 25. Sjödämnet, resterande del av Tycho Brahes dammsystem. Egen bild

Det var mycket lerigt på åkrarna och marken var mättad på vatten. Under regniga perioder är det svårt att komma fram med bil på småvägarna där eftersom regnet rinner längs marken som sluttar mot Möllebäck och vägen blir sank av vattnet (muntlig uppgift: J. Persson).

4.6 Sammanfattning av kapitlet

De tre kartorna som ligger som underlag till kartanalysen består J. Blaeus karta från 1663, den skånska rekognoseringskartan samt den ekonomiska kartan tillhörande fornminnesinventeringen. Det har även gjorts en fältinventering på Kungsgårdens ägor den 5:e oktober 2007 för att försöka lokalisera möjliga offerplatser samt för att se om det fanns några synliga lösfynd.

De två förstnämnda kartorna ger en översikt över hur terrängen ser ut i form av våtmarker och på Blaeus karta (fig. 20) ser man hur Tycho Brahe dämt upp bäckar för att skapa ett dammsystem som leder ner till den västra stranden av Hven (Helgelin- Hallbäck 1991: 75). På den skånska rekognoseringskartan (fig.21) syns nu platsen för Tychos pappersmølla tydligare. Två bäckfåror, vars förlopp har samma riktning som de dammar Tycho tidigare byggt, syns

komma uppifrån de mer centrala delarna av ön för att rinna ut ner till Möllebäck. På den ekonomiska kartan (fig.22) är platsen utmärkt med ”platsen för Tycho Brahes pappersmølla” (Den ekonomiska kartan tillhörande fornminnesinventeringen 1986).

Den ekonomiska kartan (fig.22) visar även på stenåldersboplatser vid RAÄ 12 och RAÄ 20 där det även påträffats lösfynd under fornminnesinventeringen 1986. Vid RAÄ 12: A har det upphittats stenåldersartefakter som nu är en del av A. Alms privata samling och vid RAÄ 20: B på kartan fann arkeologerna från RAÄ en fragmentarisk rödpatinerad skära under inventeringen av ön (Fornminnes-inventeringen av S:t Ibbs socken 1986).

Fig. 26. Vy från Sjødømmet över marken ner till Möllebäck och sundet. Ungefärlig plats för en av de forna bäckarnas förlopp. Egen bild.

Om man ser till offerets placering i landskapet så dominerar offer vid våtmark och som deponering i fastmark under den senare delen av neolitikum. Viktigt i sammanhanget är landskapets sceneri och att platsen av någon anledning har en uppenbart speciell vy. Ett exempel på detta är när landskapet är format som en amphiteater där offerhandlingen kan stå i centrum (Malmer 1986: 107f).

Det är möjligt att lösfynden som påträffats på Kungsgårdens ägor utgjort en del av de offergåvor som kan ha nerlagts i/vid bäckfårorna som leder ner till Möllebäck. Det är ett speciellt landskap vid Möllebäck där sluttningen bildar en amphiteaterliknande terräng som Malmer tagit upp som en av de saker som kännetecknar en offerplats. Man ser havet genom en bred öppning i backkanten uppifrån åkrarna där bäckarna tidigare runnit (fig.26). Det är möjligt att även de senneolitiska människorna som vistades på platsen funnit vyn speciell och lagt ner sina offergåvor i bäckarna som runnit ner till havet vid det som idag är Möllebäck.

5. Slutdiskussion

De senneolitiska föremålen som undersöks i den här uppsatsen är 58 stycken, varav 15 från A. Alms lösfynd på Hven, 1 från Lunds Historiska museum och 42 från Landskrona museum. Om man går tillbaka till problemställningen och frågar om jag genom uppsatsen kunnat reda ut om det går att identifiera senneolitiska offerfynd bland lösfynden är mitt svar ja. Jag anser att det har gått att arbeta fram kriterier för vad som definierar ett föremål som ingått i en offergåva. Det har främst skett genom att jämföra lösfynden med föremål från depåfynd, och genom att ha fyndmiljön och olika slags patinering att jämföra.

Det finns kategorier av fynd som flindolken som är mest vanlig i en gravkontext och när inte medelvärdet för depåfyndens längd kan uppnås, kan det vara troligt att flintdolkarna från lösfynden inte är ett offerfynd.

Sedan kommer flintskäran som är ett av de föremål som är mycket vanligt som offerfynd men inte vanligt som grav- eller boplatssfynd. Ur lösfyndssamlingen finns det en del exemplar som håller sig runt medellängden för depåskärnor och dessutom är av konvex och rakeggad typ som är vanligast att finna i depå i allmänhet och entypsdepå i synnerhet. Det är mycket troligt att de längsta skärorna har deponerats och sedan blivit skingrade på grund av jordbruksarbete på åkrarna.

När det gäller spjutspetsarna som troliga depåfynd är det kanske mer tveksamt. Det finns ett exemplar som ligger inom längdskalan för depåfynd och samtidigt har den rätt patinering för att vara ett fastmarksfynd. Men längden är i understa delen av skalan och spjutspetsen är dessutom fragmenterad. Det är inte troligt att den kommer från ett depåfynd.

Om man ser till skedskrapan i lösfyndssamlingen är det mycket troligt att den kommer från ett depåfynd som skingrats. Skedskrapor är mycket vanliga som offerfynd medan de inte alls är vanliga att träffa på i grav- eller boplatssammanhang. Skedskrapan ligger dessutom inom längdskalan för depåfynd även om den är ett kort exemplar.

Den bredeggade yxan är ett lika typiskt offerfynd som skedskrapan. Den förekommer också mycket sällan i annan kontext än i offersammanhang och dessutom är en av yxorna från lösfyndssamlingarna ett oslipat förarbete som har plogspårspatina och överskrider längden för depåfynd med några millimeter. Förarbeten till bredeggade yxor har inte sällan förekommit som stolphålsfynd och dessutom är det 92 % av de bredeggade oslipade yxorna som kommer från en boplatstext. Den slipade yxan har en längd som stämmer ungefärligt med yxor från våtmarksdepå även om den är blåpatinerad och inte rödpatinerad. Alla flintor påverkas inte av den miljön som de deponerats i. Det är troligt att de två bredeggade yxorna kommer från offerdepå.

När det gäller skafthålsyxornas deponering är lösfyndens yxor i kortaste laget även om de två hela exemplaren ligger inom skalan för depåfynd. De korta skafthålsyxorna är vanligare i en gravkontext och de fragmenterade yxorna brukar påträffas som av fall i ett boplatssammanhang. Det är möjligt att den längsta av skafthålsyxorna kommer från offerdepå.

För att sammanfatta diskussionen i frågan om vilka av lösfynden som kan antas vara föremål från offerdepå är det sex flintskärar (fig. 27- 30) varav en är ett förarbete/ämne (fig. 31). En är en skedskrapa (fig. 32), två bredeggade flintyxor (33- 34) och en enkel skafthålsyxa (35).

Fig. 27. Flintskära nr 104. Egen bild.

Fig. 28. Flintskärar nr 1391 och 1393.

Egen bild.

Fig. 29. Flintskära nr 105. Egen bild.

Fig. 30. Flintskära nr 106. Egen bild.

Fig. 31. Förarbete/ämne till flintskära nr 1619.
Egen bild.

Fig. 32. Skedskrapa nr 1655/43. Egen bild.

Fig. 33. Förarbete/ämne till bred-
Eggad flintyx nr 394. Egen bild.

Fig. 34. Bredeggad flintyx nr 52. Egen bild.

Fig. 35. Enkel skafthålsyx nr 19. Egen bild.

Fig. 36. Vy mot Möllebäck och sundet. Egen bild.

När det gäller offerplatsen i landskapet är Kungsgårdens ägor nu utdikade men det går att finna spår efter bäckfårar som runnit ner till Möllebäck på västra stranden. Tycho Brahe skapade stora dammsystem av de uppdämda bäckarna. Det går tydligt att se på J. Blaeus karta från 1663 att det är stora mängder vatten Tycho dämmer upp och istället bygger dammar som ska driva hans pappersmølla. På den skånska rekognoseringskartan syns två bäckar som rinner från de mer centrala delarna av ön och vidare ner till Möllebäck.

Den ekonomiska kartan visar på var fyndet av en fragmenterad skära gjordes under fornminnesinventeringen 1986 och var en del av A. Alms samling har påträffats. Bäckarna rinner genom Kungsgårdens mark och det är möjligt att de senneolitiska människorna har offrat i bäckfårorna som flyter ner till den västra stranden. Vid Möllebäck är backkanten fårad av vattnet som flutit där och det har bildats en amfiteaterliknande terräng i backen vilken är tillsammans med det rinnande vattnet några av de viktiga detaljer som ofta finns med i en offerplats. Den syns som en öppning mot sundet och skapar en speciell vy ändå uppifrån åkrarna (fig. 36).

6. Sammanfattning

Problemställningen i uppsatsen handlar om att undersöka om det är möjligt att genom lös- och depåfyndsstudier, kartanalys och fältinventering identifiera senneolitiska offerfynd från ön Hven. Materialet består av tre delar som kommer från, A. Alm på Hven, Landskrona museum och Lunds historiska museum. Kartorna som används är en karta över Hven av J. Blaeu från 1663, den skånska rekognoseringskartan från 1812/15- 20, och den ekonomiska kartan

tillhörande fornminnesinventeringen gjord 1986. Först sker en definiering av offerfynd och de olika senneolitiska föremål som är representerade i lösfyndsmaterialet. Föremålen består av flintdolkar, flintskärar, spjutspetsar, skedskrapa, bredeggad flintyx och enkel skafthålsyx, tillsammans 58 stycken föremål. Lösfyndsmaterialet jämförs med skick, längd och fyndmiljö hos depåföremål för att se om det är några som hamnar inom ramarna för vad som anses vara offerfyndsskick. Det är främst flintskärorna, skedskrapan och de bredeggade flintyxorna som kan anses vara mycket troliga kandidater till att hamna i kategorin offerfynd när jämförelsen är gjord och resultaten ska analyseras men även en enkel skafthålsyx.

När det gäller offerplatsen i landskapet har Malmer kommit fram till några punkter när det gäller val av offerplats. Det är bland annat viktigt med en speciell vy i platsens närhet och några av detaljerna som ofta ingår är rinnande vatten och en amphiteaterliknande terräng (Malmer 1986: 107f). Kravet på rinnande vattnet uppfylls av två bäckfåror som man kan identifiera på den skånska rekognoseringskartan (fig.20). Det syns även på J. Blaeus karta från 1663 (fig.19) som visar Tycho Brahes dammsystem som han byggt genom att dämna upp det rinnande vattnet som gick genom markerna. Den ekonomiska kartan (fig. 21) visar på var lösfynd påträffats av Riksantikvarieämbetet under fornminnesinventeringen som gjordes 1986. Den visar även på hur fyndplatserna ligger i samma område där de två utdikade bäckfåror tidigare haft sitt förlopp ner till Möllebäck på västra stranden av ön. Fältinventeringen av Kungsgårdens ägor gav foton på möjliga offerplatser och ett bildbevis över den speciella vyn (fig. 24 och 26) som finns på markerna ner mot Möllebäck.

Käll- och litteraturförteckning

- Althin, C.-A. 1945. Studien zu den bronzezeitlichen felzzeichnungen von Skåne I. Lund.
- Andersson, S. 1993. Vad gömmer de västsvenska mossarna? *Fynd* 1993:1.
- Becker, C. J. 1957. De stortandede flintspyd og deres alder. *Aarbøger* 1956.
- Berglund, B.E. (ed.) 1991. *The cultural landscape during 6000 years in southern Sweden – The Ystad Project*. Ecological Bulletins 41. Copenhagen.
- Burström, M. 1991. Halvmånformade flintskärar: Redskap och symboler. Opublicerat manus.
- Cserhalmi, N. 1997. *Fårad mark – Handbok för tolkning av historiska kartor och landskap*. Bygd och natur. Sveriges Hembygdsförbund. Stockholm.
- Ebbesen, K. 1986. Offerfundet fra Vejleby. *Fra Holbæk Amt*. Historisk Samfund for Holbæk Amt. Holbæk.
- Ebbesen, K. 1990. *Flint – oldtidens vigtigste råstof*. P. Haase & søns forlag. København.
- Fornminnesinventering av Sankt Ibbs socken, Rönneberga härad, Landskrona kommun, Skåne. 1986. Historiska museets arkiv. Lund.
- Forsström, M. 1962. Vens bronsålder. Stencil. Institutionen för arkeologi. Lunds Universitet. Lund.
- Gilhus Saelid, I. & Mikaelsson, L. 2003. *Nya perspektiv på religion*. Natur och Kultur. Stockholm.
- Hagberg, U. 1990. Mitt i offermossen stod en skulpterad påle. *Populär Arkeologi* 1990: 2.
- Hall, B. 1993. Ett offer i Svarte mosse. *Fynd* 1993:1.
- Helgelin- Hallbäck, W. 1991. Venborna och Tycho Brahe. I: (red) Skillius, Y. *Hven. Landskronaboken 1991*. Landskrona museum. Landskrona.
- Karsten, P. 1989. Rituella neolitiska fynd i Skåne. I: (red). Larsson, L. & Wyszomirska, B. *Arkeologi och Religion. Rapport från arkeologidagarna 16-18 januari 1989*. University of Lund. Institute of archaeology. Report Series 34. Lund.
- Karsten, P. 1994. *Att kasta yxan i sjön. En studie över rituell tradition och förändring utifrån skånska neolitiska offerfynd*. Almquist & Wiksell International. Stockholm.
- Larsson, L. 1989. Brännoffer. En tidigneolitisk fyndplats med brända flintyxor från södra Skåne. I: (red.) Larsson & Wyszomirska, B. *Arkeologi och Religion. Rapport från arkeologidagarna 16- 18 januari 1989*. University of Lund. Institute of archaeology. Report Series 34. Lund.

- Lekberg, P. 2002. *Yxors liv, människors landskap. En studie av kulturlandskap och samhälle i Mellansveriges senneolitikum*. Coast to coast- books n. 5. Uppsala.
- Malmer, M. P. 1986. Aspects of Neolithic Ritual Sites. I. Steinsland, G. (ed.) *Words and Objects*. Norwegian University Press. Oslo.
- Michælsen, K.K. 1987. Øster Nibstrup. *Danmarks længste udgravning*. Arkæologi på naturgassens vej 1979 – 86. Nationalmuseum. København.
- Montelius, O. 1874. *Sveriges forntid. I. Stenåldern*. Stockholm.
- Müller, S. 1886. Votivfund fra Sten og bronzealderen. *Aarbøger 1886*. *Nationalencyklopedin*. 1990. Bra böckers förlag. Höganäs.
- Olausson, Deborah. 1993. The Bronze Age Barrow as a Symbol. I: (red.) Lars Larsson. *Bronsålderns gravhögar: rapport från ett symposium i Lund 15/11- 16/11 1991*. Arkeologiska institutionen och Historiska museet. Lund.
- Rud, M. (red.) 1973. *Jeg ser på oldsager, 880 danske oldsager i text og billeder*. Politikens forlag. København.
- Sarauw, T. 2007. *Early Late Neolithic Dagger Production in Northern Jutland: Marginalised Production or Source of Wealth?* Berichte der Römisch – Germanischen Kommission. Manus- in press.
- Segerberg, A. 1978. Den enkla skafthålsyxan av sten: Fyndförhållanden och dateringar. *Tor, vol. XVII 1975-77*.
- Sjöborg, N.H. 1830. *Samlingar för nordens fornälskare III*. Stockholm.
- Stenberger, M. 1979. *Det forntida Sverige*. AWE/Geber. Lund.
- Steensberg, A. 1943. *Ancient Harvesting Implements*. Nationalmuseets Skrifter. København.
- Stensköld, E. 2004. *Att berätta en senneolitisk historia. Sten och metall i södra Sverige 2350-1700 f.Kr.* Stockholm Studies in Archaeology 34. Stockholm.
- Stjernquist, B. 1989. Arkeologiskt material som belegg för religion. Tolkningen som problem. I: (red). Larsson, L. & Wyzomirska, B. *Arkeologi och Religion. Rapport från Arkeologidagarna 16-18 januari 1989*. University of Lund. Institute of Archaeology. Report Series 34. Lund.
- Vang Petersen, P. 1993. *Flint fra Danmarks oldtid*. Høst & Søn. København.
- Welinder, S. 1975. A study of the Scanian rock-carvings by quantitative methods. *Meddelande från Lunds universitets historiska museum 1973-1974*. Lund.
- Welinder, S. 1977. *Ekonomiska Processer i Förhistorisk Expansion*. Acta Archaeologica Lundensia. Studentlitteratur. Lund.

Welinder, S. & Pedersen, E. A. & Widgren, M. 1998. *Jordbrukets Första Femtusen År*. Natur och kultur. Borås.

Worsaae, J.J.A. 1866. Om nogle mosefund fra bronzealder. *Aarbøger 1866*.

Muntliga uppgifter

Alm, A. Norrebro, Hven. 070211.

Persson. J. Framnäs gård, Hven. 071110.

Kartor

Blaeu, J. Karta över Hven. 1663. Jörgen Persson. Framnäs gård, Hven.

Ekonomiska kartan tillhörande fornminnesinventeringen av Sankt Ibb. 1987. Lunds Universitets historiska museums arkiv. Lund.

Skånska rekognoseringskartan. Uppmätt 1812 och 1815-1820. Lunds Universitets historiska museums arkiv. Lund.